

2015-06

jaargang 46
nummer 6
juli / augustus 2015

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

De Vrijdenker

IN DIT
NUMMER
ONDER
MEER:

Denken en
krenken in
Utrecht >

Filosofie en
humanisme
voor kinderen

Bram Lansen

Lezing van
AronRa

Leon Wecke
overleden

De chaos van
Wyermars

De nachtmerrie
van Houellebecq

Het colofon is verplaatst naar een van de pagina's van dit blad; zie de inhoudsopgave.

VRIJDENKERSBORRELS en VERLICHTINGSBORRELS

Een Vrijdenkersborrel of Verlichtingsborrel is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijegedachte.nl.

LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen. Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Vrijdenkersborrel Utrecht

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht

Wanneer: elke eerste maandag van de maand

Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)

Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening

Contact: utrecht@devrijegedachte.nl

Vrijdenkersborrel Tafel van de Rede, Deventer

Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer

Wanneer: elke eerste donderdag van de maand

Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)

Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening

Contact: deventer@devrijegedachte.nl

Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Louis Café Restaurant, Muzenplein 135, Den Haag

Wanneer: elke tweede maandag van de maand

Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)

Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening

Contact: denhaag@devrijegedachte.nl

Rotterdamse Verlichtingsborrel

Locatie: Restaurant La Cazuela, Proveniersstraat 38b, 3033CK Rotterdam

Wanneer: elke derde maandag van de maand

Tijd: 20.00 – 22.00 uur

Toegang vrij; consumpties voor eigen rekening

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Cover vóór: Theodor Holman tijdens de
Vrijdenkersdag 2015.
Cover achter: o.m. drie foto's van de Vrijdenkersdag
2015.

De Vrijdenker • jaargang 46 • nummer 6 • juli/augustus 2015**INHOUD**

Titel	Auteur(s)	Pag.
• In memoriam Leon Wecke	<i>Redactie</i>	2
• Over cartoons	<i>Leon Wecke</i>	2
• Reactie op Anton van Hooff over vegetaristen	<i>Menno Harsveld</i>	3
• Goedmenssen	<i>Frans Couwenbergh</i>	4
• Schijt gebeurt nu eenmaal	<i>Anton van Hooff</i>	5
• Reactie op artikel van Floris van den Berg	<i>Henk Koehorst</i>	6
• Een ten onrechte vergeten vrijdenker: Bram Lansen (bespreking boek van Bert Altena)	<i>Bert Gasenbeek</i>	7
• Hoe vertellen we het de kinderen (bespreking <i>Humanism for children</i>)	<i>Anton van Hooff</i>	8
• Musea in Groningen	<i>Dik Kruithof</i>	9
• AronRa, een Amerikaanse atheïst in Utrecht	<i>René van Elst</i>	10
• De ballade van het vierde kruis	<i>Sander Brouwer</i>	13
• Uit de Oude Doos	<i>Redactie</i>	14
• Gastles ethiek - filosoferen over goed en kwaad	<i>Floris van den Berg</i>	15
• Boekenlijst De Vrije Gedachte	<i>Bestuur</i>	16
• Informatie De Vrije Gedachte	<i>Bestuur</i>	16
• Colofon De Vrijdenker	<i>Redactie</i>	17
• Maak voordelig kennis met Skepter!	<i>Stichting Skepsis</i>	17
• Vrijdenkersdag 2015: 'Is vrij denken vrij krenken?'	<i>Dik Kruithof</i>	18
• Uit het bestuur	<i>Dik Kruithof</i>	19
• 'Mohammed, hou op!'	<i>Thomas Spickmann</i>	19
• Bespreking: Michel Houellebecq - <i>Onderworpen</i>	<i>Floris van den Berg</i>	20
• Bespreking van <i>Den ingebeelde chaos</i> van Wyermars / Wielema	<i>Dik Kruithof</i>	22
• Wat elke godgelovige zou moeten overdenken	<i>Gerhard Elferink</i>	23
• Bespreking: Jean Guillou - <i>De kop in het zand</i>	<i>Enno Nuy</i>	25
• Wat is het Humanistisch Erfgoed u waard?	<i>Bert Gasenbeek</i>	26
• Religie bestaat niet!	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	27
• Themanummer DE DOOD	<i>René van Elst</i>	29
• Gebed zonder end	<i>Ewout Klei</i>	30
• Bespreking: John Gray - <i>De ziel van de marionet</i>	<i>Enno Nuy</i>	31
• Filosofie van het wandelen (bespreking boek van Frédéric Gros)	<i>Floris van den Berg</i>	33
• KI	<i>Enno Nuy</i>	35
• Kan een historicus geloven?	<i>Anton van Hooff</i>	36

In memoriam Leon Wecke

Op zaterdag 13 juni 2015 is de Nijmeegse polemoloog drs. Leon Wecke op 83-jarige leeftijd overleden, na een verblijf van enkele weken in het ziekenhuis wegens hartzwakte. De uitvaart heeft op 18 juni plaatsgevonden te Beuningen. Wij betuigen zijn nabestaanden onze deelneming met hun verlies.

Voor ons betekent dit dat wij nu, na het eerdere afscheid van Hans Louis Koekoek, weer een trouwe columnist zullen moeten missen. Een columnist met een scherpe, onconventionele kijk op de wereld en met humor, die zich vaak uitte in satire, in fabelvertellingen en in niet getekende, maar verbale cartoons. Hij kende altijd een belangrijke rol toe aan de beeldvorming die bij machthebbers en publiek optreedt bij internationale bedreigingen en conflicten en hij had vaak kritiek op het 'Vrije Westen'. Hij stuurde meer stukken in dan wij konden plaatsen. Zijn niet aflatende werklust bleek ook uit het feit dat hij nog recent colleges gaf en onderzoek deed op zijn vakgebied. Dat hij, werkzaam bij de Radboud Universiteit, bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd in 1997 weigerde daadwerkelijk met pensioen te

gaan, typeerde hem.

Wecke, die politieke en sociale wetenschappen studeerde in Nijmegen en Parijs, was oprichter van het Centrum voor Internationale Conflictanalyse & -Management (CICAM), een instituut dat wetenschappelijk onderzoek verricht en onderwijs geeft op het terrein van vrede, veiligheid, oorlog en conflict. Zijn kennis en eigenzinnigheid maakten hem een geliefde gast van radio- en tv-programma's.

Op YouTube vindt u de door Leon Wecke gesproken column 'Dood maken', gelezen in Nijmegen tijdens het Actualiteitencollege: "Gek of slecht? Over Breivik en andere idealistische moordenaars" op woensdag 5 september 2012; het webadres is <https://www.youtube.com/watch?v=JBi-c24drsg>

Graag herhalen wij hier een Vrijdenker-artikel van Leon Wecke. Uit zijn vele bijdragen aan ons blad is het moeilijk kiezen. Wij drukken hieronder een column van hem opnieuw af, die verscheen in het decembernummer van 2007 en die qua onderwerp min of meer aansluit bij onze recente Vrijdenkersdag (waarover meer op pag. 18).

De Redactie

Over cartoons Leon Wecke

Het publieke toilet

"Gekken en dwazen schrijven hun namen op deuren en glazen", een oud gezegde waar muren en het openbaar vervoer uiteraard aan toegevoegd kunnen worden. De vraag is of het altijd gekken en dwazen betreft, die publiekelijke eigendommen bekladden. En daarbij komt dat het niet alleen om een naam gaat maar veelal ook om boodschappen, die aan de toevallige passant wor-

den doorgegeven. Geliefden kunnen hun namen als bewijs van een eeuwigdurende relatie in een boom kerven en gevangenen kunnen op de wand van de cel zichzelf en anderen moed inspreken. Het blijkt dat de plaats van inscriptie er zeker ook toe doet. Al komen schuttingwoorden niet alleen op schuttingen voor. En wist U dat "latrinalia" een deftige term is voor namen, beledigingen en grappen in publieke toiletten?

Samengeperst

De door velen slechts als vandalisme gekenmerkte graffiti kun-

nen in bepaalde gevallen zeker als kunst gewaardeerd worden. Er zijn vele manieren om een boodschap door te geven. Een cartoon is een veelvoorkomende verpakking, die, vaak op humoristische wijze, in een oogwenk duidelijk maakt waar het over gaat. Of nog anders gezegd: cartoons zijn een in een plaatje samengeperste column. Ook dat is een kunst. Overigens, het woord "cartoon" heeft met het Nederlandse woord "karton" van doen. Karton is immers een stevig soort "papier", waarop vroeger een eerste schets van een voorstelling gemaakt werd.

Mohammed en Jezus

Reeds in de oudheid werden cartoons gewaardeerd, getuige bijvoorbeeld de muurschilderingen die in Pompeii te bewonderen zijn. Cartoons, waarin de spot met iets of iemand gedreven wordt, kunnen, mede afhankelijk van de cultuur van een volk, grappig, beledigend dan wel als lasterlijk ervaren worden. Men herinnere zich de Mohammed-cartoons, die tot grote commotie in de moslimwereld geleid hebben. Overigens, cartoons over Jezus als terrorist zullen ook niet overal in de christelijke wereld met alleen een schouderophalen verwelkomd worden. Muurschilderingen kunnen de mensen oproepen tot van alles en nog wat, zelfs tot moord op de medemens. En als de strijd gestreden is, dan kunnen bijvoorbeeld de muurschilderingen in Belfast, die tijdens “the Troubles” werden aangebracht, nog goed zijn voor een toeristische excursie. Ik herinner mij nog de ijver waarmee de Duitsers tijdens de bezetting de Nederlandse muren voorzagen van een van hun heilsboodschappen, te weten: “V = Victorie, Duitsland wint voor Europa op alle fronten”. Ook na “Stalingrad” werd deze boodschap uitgedragen.

Kopje onder

Zolang er politiek bedreven wordt, zijn er politieke spotprenten, die niet altijd door de desbetreffende politici hoog gewaardeerd worden. Politici zouden zich als het ware van zichzelf moeten kunnen losmaken en boven zichzelf uitkomend de relativiteit van de eigen persoon en opvattingen moeten kunnen ervaren. Het is jammer dat voor politici geen formeel examen bestaat, anders zou een van de eindexamenopgaven het bedenken van een eigen spotprent moeten zijn. Zo zou Wouter Bos een kalende vogel kunnen ontwerpen, die zijn laatste rode veren uit het eigen verenpak pikt. Jan Marijnissen zou zich als een venijnige bordercollien kunnen voorstellen die een kudde SP-schape op koers houdt, terwijl Balkenende het gemakkelijk heeft en zich kan beperken tot de al be-

staande gedaante van schoothond van de familie Bush. Minister Van Middelkoop zou zich als slachtoffer van het moeras in Uruzgan kunnen afbeelden, roepend om hulp naar een Nederlandse tank, die net als hij vastgezogen is en doende kopje onder te gaan. Een politicus die van zichzelf een spotprent weet te bedenken, die al dan niet terecht, de opvattingen uitbeeldt die mensen van hem of haar hebben, heeft zich, wat mij betreft, al een heel eind gekwalificeerd als vakman. Het probleem is dat veel van onze politieke vertegenwoordigers en leiders dat niveau wel niet zullen halen. Het is vanzelfsprekend niet eenvoudig jezelf te beledigen, ook al is het om ervan te leren.

Grenzen

En natuurlijk, er zijn ook grenzen als het afbeeldingen van de ander betreft. Vrijheid van meningsuiting is, zoals al veelvuldig in het publieke debat benadrukt, geen vrijheid tot beledigen en lasteren. Het lijkt mij vanzelfsprekend dat je beter je mond of je pen kunt houden als je anders wezenlijk bijdraagt tot escalatie van ernstige conflicten of deze doet ontstaan. En al helemaal geldt dat laatste als het gaat om de godsdienstige overtuiging van anderen. Het betreft dan de diepste gevoelens en overtuigingen van mensen, die je met woorden soms meer kan treffen dan met fysiek geweld. We hebben vrijheidsrechten, maar er zijn bepaalde waarden in onze samenleving, die het gebruik van die rechten beperken. Zulks is niet alleen een kwestie van fatsoen, maar ook van maatschappelijk verantwoordelijk handelen. Bij dat alles komt dat de ene burger meer dan de ander in staat is van haar of zijn rechten gebruik te maken. De een weet de weg, zoals dat heet en de ander blijft steken in boosheid en frustratie. Als het om de vrijheid van meningsuiting gaat heeft iedere Nederlander de vrijheid van drukpers. Maar helaas heeft niet iedereen een drukpers.

Reactie van Menno Harsveld

op “Vegetaristen geloven in de ziel” door Anton van Hooff in De Vrijdenker 2015-05

Anton van Hooff heeft het in dit artikel over vegetaristen en vegetariërs, waarbij mijn indruk is dat hij hetzelfde bedoelt. Het enige zinnige onderscheid in dit kader is dat tussen het door hem niet genoemde veganisme en niet-veganisme. Immers, ook vegetariërs dragen bij aan het onnodig exploiteren van, leed toebrengen aan en doden van andere dieren.

We kunnen uitstekend zonder dierlijk voedsel. Het onnodig gebruik van andere dieren, zoals voor de smaak, is derhalve moreel niet te rechtvaardigen. Van een “*struggle for life*”, is in het geheel geen sprake. Het onder één noemer brengen van plantaardige en dierlijke voedingsbronnen, is onterecht. Immers, planten zijn niet sentiënt. Ze reageren wel, maar slechts mechanisch zoals een bel aan een elektrisch snoer. Overigens worden vele malen meer planten gebruikt voor de productie van dierlijk voedsel, dan wanneer men ze direct zou consumeren.

Ik ben net als Anton rationalist en zie geen enkele toegevoegde waarde aan het hanteren van een begrip als ziel. Anderzijds is het moreel volstrekt irrelevant of dieren een ziel hebben of een zelfde soort bewustzijn als mensen.

Het enige moreel relevante criterium is dat ze sentiënt zijn. D.w.z. of ze (pijn) kunnen voelen en er belang bij hebben te (blijven) leven. Dit betekent dat wanneer men enige morele waarde toekent aan dieren, het onnodig exploiteren, pijnigen en doden van dergelijke wezens, moreel niet te rechtvaardigen is. Waaruit de conclusie volgt dat men veganist moet zijn. Zo niet, dan is wat men vindt in tegenspraak met wat men doet.

Goedmensen

Frans Couwenbergh

'Goedmensen' zijn onder meer wij, vrijdenkers. Ja, dat weten veel vrijdenkers niet, maar als ik het woord tegenkom, voel ik me als vrijdenker aangesproken. Dus ben ik er wat over gaan studeren.

Het begrip 'goedmens' wordt gaarne gebezigd door HPVV-ideoloog Martin Bosma in zijn redevoeringen en zijn boek *De schijn-élite van de valse munters* (2011). Het is van Duitse origine. Met *Gutmenschen* duiden de nazi's de Duitsers aan die geloofden in het goede van de mens. Duitsers die het niet eens waren met de rassenpolitiek van Hitler met name. De nazi's beschouwden deze idealisten als gevaarlijk en bestempelden deze landgenoten (veelal hoger opgeleiden) die op durfden te komen voor de Joden, als landverraders. Met name in het weekblad *Der Stürmer*, dat vanaf de jaren dertig wezenlijk deel ging uitmaken van de nazipropagandamachine. Het blad was berucht om zijn ongenueanceerde, eenzijdige, populistische en racistische berichtgeving, vol met 'oneliners' en antisemitische cartoons. Het is veelbetekenend dat een topnazi als Göring, een hoger opgeleide en verkerend in kringen van hoger opgeleiden (lees het interessante Wikipedia artikel over hem) niets van het schunnige blaadje moest hebben en het verbod op zijn departementen. Ook Von Schirach, leider van de Hitlerjugend, wenste het niet als opvoedingsmiddel.

De manier waarop Bosma het begrip vandaag veelvuldig hanteert om er iedereen links van de PVV of de VVD mee te stigmatiseren, komt nogal overeen met de *Stürmer* methode. Die methode was als volgt. Het de Joden het leven zuur of zelfs onmogelijk maken stuitte elk weldenkend mens tegen de borst. Goede argumenten om uitroeiing van de Joden te rechtvaardigen waren er niet. Dus zat er voor de nazi's niets anders op dan om dat 'weldens' als fout te stigmatiseren. Vandaag zijn het voor Bosma c.s. niet de Joden maar de moslims en zijn wij de foute weldenkenden.

De PVV-zondebokkenjacht stuit weldenkende Nederlanders tegen de borst. Goede argumenten om deze hetze te rechtvaardigen zijn er niet. Dus dan wordt dat 'weldens' door Bosma en mensen als Bert Brussen van *Geen Stijl* en *De Jaap* als slap, naïef en gevaarlijk gebrandmerkt en worden de weldenkenden als 'goedmensen' gestigmatiseerd, of als 'linksmensen',

behorend tot de 'linkse kerk', als foute lui aangemerkt.

Goede argumenten voor de hetze van Bosma c.s. tegen de islam en andere buitenlanders zijn er, nogmaals, niet. Maar er is wel een voedingsbodem.

De toestroom van gastarbeiders vanaf de jaren 60 tot 80 werd door het Nederlandse bedrijfsleven georganiseerd vanuit hun behoefte aan goedkope arbeidskrachten. Die werden geworven in Turkije en Marokko: arme moslimlanden en in andere verarmde Med-landen als Spanje, Italië, Griekenland. In de jaren 70 was er al minder werk in ons land, maar toen waren de gastarbeiders al tien jaar hier en was het leven in hun thuislanden nog even beroerd. Vanaf 1975 kwam de gezinshereniging op gang. De gastarbeiders uit de pensions moesten op zoek naar zelfstandige woonruimte, wilden ze toestemming krijgen van de overheid om vrouw en kinderen te laten overkomen naar Nederland. In de grote steden was er een groot gebrek aan betaalbare huurwoningen. Naast studentenhuysvesting was er ook vanuit Nederlandse jongeren grote vraag naar dezelfde soort huurwoningen. Veel leegkomende woningen werden toegewezen aan buitenlanders. Dat werd niet in alle buurten gewaardeerd, oorspronkelijke buurtbewoners boden weerstand. In bepaalde wijken ontstonden concentraties van buitenlanders.

De gemeentebestuurders hadden grote moeite om een ander in goede banen te leiden. Een politicus als Pim Fortuyn wist goed garen te spinnen bij de onvrede onder de massa laagopgeleiden, die immers vooral de dupe zijn van deze toestand. Zij zijn het die vooral met deze niet door hen gevraagde instroom van buitenlanders als burens te maken krijgen.

Wilders en Bosman hebben Fortuyn's populistische stemmenwervingsmachine na diens dood overgenomen en hebben 'de islam' tot hun favoriete zondebok genomen – hoewel ze die net zo makkelijk voor Polen of andere buitenlanders inruilen, naar gebleken is. En nu komt er de migranteninstroom nog bij.

Hoe verkoopt Bosma zijn anti-islam en anti-buitenlanders hetze aan de massa van laagopgeleide stemgerechtigden? Niet met een uiteenzetting van de reële noodtoestand zoals ik zojuist schetste. Nee, met de *Stürmer*-methode: met ongenueanceerde, eenzijdige, populistische en racistische 'oneliners'.

Als voorbeeld citeer ik uit zijn boek *"De afgelopen decennia [ik had het over de jaren 60 en 70] veranderde de samenleving drastisch, met als voornaamste ontwikkeling: de multiculturele samenleving. De bevolking [ik had het over de laagopgeleiden in de arbeiderswijken] is echter altijd tegenstander geweest van de toestroom. Waarom vond die dan toch plaats?* [Goede vraag. Maar daar gaat

Frans Couwenbergh (1933) is humanosoof, schilder en portrettekenaar, voormalig leraar Nederlands.

hij niet op in.] *Als zich zo veel krachten verzamelen die alles op alles zetten om de massa-immigratie steeds maar weer op te voeren [het Nederlandse bedrijfsleven], zijn er kennelijk doorslaggevende redenen [voor wie dan?] om de stabiliteit van Nederland daaraan op te offeren*.” [Gevaar voor ons land!]

Wie zijn de schuldigen? De goedmensen! De weldenkende hoogopgeleiden. U en ik, vrijdenkers. Belachelijk toch? O ja? Wij hebben gemakkelijk wel-denken, wij wonen niet in arbeiderswijken tussen de moslims en andere buitenlanders.

Heeft Bosma dan een punt? Dat zouden Wilders en hij hebben, wanneer het niet zo overduidelijk was dat het hen niet om het probleem ging maar om macht via de stemmenmachine. Die laten ze even makkelijk draaien op Polen of Roemenen als de islam even wat minder lijkt aan te slaan. Het gaat hen om macht, niet om probleemoplossing. Juist niet om probleemoplossing! Het probleem is hun goudmijn. Ze verdienen niet meer dan verachting.

Maar dat neemt niet weg dat wij, u en ik, makkelijk wel-denken hebben. Met het probleem en dus met mijn ‘goedmens’-zijn blijf ik me in elk geval ongemakkelijk voelen, en veroordeeld tot probleem-oplossing-denken.

From the editor's desk

Op dit kader volgend vindt u een bijdrage van Anton van Hooff over een humoristische engelstalige internet-tekst. Die tekst reproduceren wij zonder vertaling, omdat een vertaling afbreuk zou doen aan de klank en de geestigheid ervan. Als regel willen wij u echter alleen tekst in het Nederlands voorzetten, met soms een uitzondering als het gaat om woorden of korte uitdrukkingen die in de originele taal een bepaalde klank of bekendheid of meerwaarde hebben en die door de lezers meestal desnoods wel op te zoeken zijn.

Nu we het toch hierover hebben, in nummer 2015-04 op pagina 29 is bij het opmaken van het artikel onbedoeld een amusant stuk onvertaald gebleven. Hier volgt alsnog de vertaling van deze mop met dubbele bodem.

Een atheïst koopt een heel oude lamp op een veiling, neemt het ding mee naar huis en begint het op te poetsen. Plotseling verschijnt een djinn die zegt, “Ik sta u drie wensen toe, Meester.” De atheïst zegt, “Ik zou willen dat ik in je kon geloven.” De djinn knipt met zijn vingers en meteen gelooft de atheïst in hem. De atheïst zegt, “Tsjonge, ik zou willen dat alle atheïsten dit zouden geloven.” De djinn knipt weer met zijn vingers en meteen beginnen alle atheïsten op de wereld in djinns te geloven. “Hoe zit het met uw derde wens?” vraagt de djinn. “Goed,” zegt de atheïst, “ik wens een miljard dollar.” De djinn knipt voor de derde keer met zijn vingers, maar er gebeurt niets. “Wat is er mis?” vraagt de atheïst. De djinn haalt zijn schouders op en zegt: “Dat u in mij gelooft wil nog niet zeggen dat ik besta.”

Schijt gebeurt nu eenmaal...

Anton van Hooff

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

Bij een bezoek aan de middelbare school die mijn zoon ging bezoeken, namen we ook een kijkje in het lokaal voor het vak levensbeschouwing. Aan de muur hing een poster die ons helemaal geruststelde wat de neutraliteit betreft. De kop was: *shit happens*. De uitdrukking wordt door Wikipedia zo uitgelegd: *Shit happens* (letterlijk in het Nederlands: Stront gebeurt; de Nederlandse betekenis is ongeveer Ellende gebeurt nu eenmaal) is een Amerikaans-Engelse uitdrukking die in meerdere taalgebieden is overgenomen. Met de *slang*-uitdrukking wil men meestal aangeven dat het leven vol is van onvolkomenheden. De term is een erkenning van het feit dat de mens soms zonder reden slechte dingen overkomen.

De herkomst van de uitdrukking en het vroegste gebruik ervan zijn onzeker. Het eerste gebruik werd vastgesteld in 1983.

Een oudere, Franse uitdrukking waarmee men ongeveer hetzelfde kan uitdrukken, is *C'est la vie* ("Zo is het leven").

De toepassing op religie en ideologie ziet er zo uit:

Close-to-complete Ideology and Religion Shit

List (http://www.thejaywalker.com/pages/shit_happens.html)

- **Taoism:** *Shit happens.*
- **Confucianism:** *Confucius say, "Shit happens."*
- **Buddhism:** *If shit happens, it isn't really shit.*
- **Zen Buddhism:** *Shit is, and is not.*
- **Zen Buddhism #2:** *What is the sound of shit happening?*
- **Hinduism:** *This shit has happened before.*
- **Islam:** *If shit happens, it is the will of Allah.*
- **Islam #2:** *If shit happens, kill the person responsible.*
- **Islam #3:** *If shit happens, blame Israel.*
- **Catholicism:** *If shit happens, you deserve it.*
- **Protestantism:** *Let shit happen to someone else.*
- **Presbyterian:** *This shit was bound to happen.*
- **Episcopalian:** *It's not so bad if shit happens, as long as you serve the right wine with it.*
- **Methodist:** *It's not so bad if shit happens, as long as you serve grape juice with it.*
- **Congregationalist:** *Shit that happens to one person is just as good as shit that happens to another.*
- **Unitarian:** *Shit that happens to one person is just as bad as shit that happens to another.*
- **Lutheran:** *If shit happens, don't talk about it.*
- **Fundamentalism:** *If shit happens, you will go*

- to hell, unless you are born again. (Amen!)
 - **Fundamentalism #2:** If shit happens to a televangelist, it's okay.
 - **Fundamentalism #3:** Shit must be born again.
 - **Judaism:** Why does this shit always happen to us?
 - **Calvinism:** Shit happens because you don't work.
 - **Seventh Day Adventism:** No shit shall happen on Saturday.
 - **Creationism:** God made all shit.
 - **Secular Humanism:** Shit evolves.
 - **Christian Science:** When shit happens, don't call a doctor - pray!
 - **Christian Science #2:** Shit happening is all in your mind.
 - **Unitarianism:** Come let us reason together about this shit.
 - **Quakers:** Let us not fight over this shit.
 - **Utopianism:** This shit does not stink.
 - **Darwinism:** This shit was once food.
 - **Capitalism:** That's MY shit.
 - **Communism:** It's everybody's shit.
 - **Feminism:** Men are shit.
 - **Chauvinism:** We may be shit, but you can't live without us...
 - **Commercialism:** Let's package this shit.
 - **Impressionism:** From a distance, shit looks like a garden.
 - **Idolism:** Let's bronze this shit.
 - **Existentialism:** Shit doesn't happen; shit IS.
 - **Existentialism #2:** What is shit, anyway?
 - **Stoicism:** This shit is good for me.
 - **Hedonism:** There is nothing like a good shit happening!
 - **Mormonism:** God sent us this shit.
 - **Mormonism #2:** This shit is going to happen again.
 - **Wiccan:** An it harm none, let shit happen.
 - **Scientology:** If shit happens, see "Dianetics", p.157.
 - **Jehovah's Witnesses:** >Knock< >Knock< Shit happens.
 - **Jehovah's Witnesses #2:** May we have a moment of your time to show you some of our shit?
 - **Jehovah's Witnesses #3:** Shit has been prophesied and is imminent; only the righteous shall survive its happening.
 - **Moonies:** Only really happy shit happens.
 - **Hare Krishna:** Shit happens, rama rama.
 - **Rastafarianism:** Let's smoke this shit!
 - **Zoroastrianism:** Shit happens half on the time.
 - **Church of SubGenius:** BoB shits.
 - **Practical:** Deal with shit one day at a time.
 - **Agnostic:** Shit might have happened; then again, maybe not.
 - **Agnostic #2:** Did someone shit?
 - **Agnostic #3:** What is this shit?
 - **Satanism:** SNEPPAH TIHS.
 - **Atheism:** What shit?
 - **Atheism #2:** I can't believe this shit!
 - **Nihilism:** No shit.
 - **Narcissism:** I am the shit!
- And of course we must add...**Alcoholics**
Anonymous: Shit happens-one day at a time!

Reactie van Henk Koehorst op het artikel *De troost van de esthetiek* van Floris van den Berg in De Vrijdenker 2015-04

Waardering van schrijvers is subjectief en daar is niks mis mee. V.d. Berg is duidelijk positief over Cees Nooteboom en een ander denkt er wellicht anders over. Maar waar subjectiviteit niet speelt, zoals bij harde feiten, mag je niet zo maar zeggen "*Much ado about nothing*" zoals hij Nooteboom napraat over W.F.Hermans.

Waar beiden aan voorbij gaan is dat de polemieken van Hermans vaak zaken aan het licht hebben gebracht die duidelijk van maatschappelijke waarde waren, zoals de affaire Weinreb. Eind zestiger en begin jaren zeventig van de vorige eeuw begon een fanatieke discussie over de zogenaamde lijst Weinreb, een lijst die joden zou vrijwaren van deportatie. Hermans had het boek van Prof.dr. J. Presser *Ondergang* gelezen waarin Weinrebs verhaal ondersteund werd. Ook de bekende D'66er Aad Nuis, de latere staatssecretaris en de bekende columnist van Vrij Nederland, Renate Rubinstein, stonden tot het einde achter Weinreb, zoals bijna heel Nederland.

Hermans is er toen ingedoken omdat hij de zaak niet ver-

trouwde en was er uiteindelijk van overtuigd dat Weinreb een fantast en een bedrieger was. Hij uitte dat in polemieken met Rubinstein en Nuis, die echter niet te overtuigen waren. De door Rubinstein aangehaalde getuige Bep Turksma ontkende alles wat Rubinstein beweerde. Om een verhaal kort te maken: Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie deed in opdracht van de regering een onderzoek en de bevindingen van de onderzoekers waren vernietigend voor Weinreb en zijn verdedigers. Bep Turksma werd gerehabiliteerd en Rubinstein die beweerde een dossier te hebben over het verraad van Turksma kreeg te horen dat ze eenvoudig had gebluft.

Bovenstaand verhaal maakt duidelijk dat er jarenlang een belangrijke discussie is geweest over dit onderwerp en dan kun je niet zomaar zeggen "*Much ado about nothing*". Er zijn nog veel meer voorbeelden te geven over het maatschappelijk belang van de essays en polemieken van Hermans maar dan ben je wel even bezig. Wil nog toevoegen dat ik af en toe met veel plezier *Mandarijnen op Zwavelzuur* herlees en geniet van de hoon en het sarcasme van Hermans.

Degenen die geïnteresseerd zijn in de affaire Weinreb kunnen op Google hun hart ophalen.

Een ten onrechte vergeten vrijdenker: Bram Lansen (1847-1931)

Bespreking van: Bert Altena, *Machinist en wereldverbeteraar. Het leven van A.J. Lansen (1847-1931)* (Hilversum, Verloren, 2014, 272 pp., ISBN 978 90 87044732).

Bert Gasenbeek

Bert Gasenbeek (1953) is onderzoeker geschiedenis van het humanisme aan de Universiteit voor Humanistiek en directeur van het Humanistisch Historisch Centrum.

A. J. Lansen (1847-1931) heeft de nationale geschiedenis canon niet gehaald. Dat komt volgens Bert Altena omdat hij zich in het leger van diegenen bevond die dragers van historische processen zijn, maar zelden een gezicht krijgen. Dit zijn 'gewone' mensen, die nooit opvallen maar bij nadere beschouwing vaak allerlei interessante trekken vertonen. Dat gold volgens de auteur in hoge mate voor Bram Lansen, machinist en tempelbouwer. Altena, ondermeer bekend van zijn studies over de anarchistische beweging in Zeeland en Domela Nieuwenhuis, wilde van deze gewone arbeider, een gezichtsloze uit de 'arbeidersklasse', een volledige biografie schrijven.

We volgen het leven van Lansen, geboren in Kruiswijk (Zeeuws Vlaanderen) op de voet; zijn vader kwam uit een wagenmakersmilieu en zijn moeder uit de middenklasse. Lansen was een nieuwsgierig ventje, zacht van karakter en intelligent. Hij had het in zijn jeugd niet ruim maar kende ook geen armoede. Hij kon aanvankelijk niet doorleren vanwege het schoolgeld, maar volgde later wel op een plattelandschool een opleiding tot kwekeling. Helaas moest hij die op 15-jarige leeftijd afbreken omdat zijn beide ouders overleden aan longontsteking: een veel voorkomende ziekte in de arbeidersklasse. In 1873 ging Lansen in Vlissingen een opleiding tot leerling-machinist volgen; stoommachines waren zeer in opkomst, maar het was een zwaar vak met lange werktijden.

In 1872 publiceert hij in *Recht door Zee* zijn eerste artikel met daarin een krachtig pleidooi tegen de overheersende macht der geestelijkheid. Naast een behoorlijke politieke rijpheid – hij werd in 1880 actief in de socialistische beweging als gevolg van zijn praktische ervaring op de werkvloer – nam hij afstand van zijn

protestantse geloof en werd actief in de vrijmetselarij. De vrijmetselarij en de daarbij horende rituelen gaven hem geestelijk vaste grond.

Als socialist en vooral als vrijdenker had Lansen het erg moeilijk om een baan te krijgen én te houden. Omdat het werk niet voor het opscheppen lag heeft Lansen rond 1885 nog geruime tijd met veel andere Nederlanders onder zeer slechte omstandigheden gewerkt bij de aanleg van het Panamakanaal. Dit is overigens een voorbeeld van een onderwerp dat de auteur m.i. te uitgebreid behandelt.

Na WOI schoven zijn socialistische ideeën op naar een socialisme waarin gemeenschap en gezindheid de boventoon hadden; een soort Gesindheids-socialisme avant la lettre kenmerkend voor een groot deel van de linkse beweging na de Grote Oorlog. In 1920 werd hij lid van de SDAP. Als socialistisch voorman streed hij tegen slaafsheid, verkeerd standsbesef, tegen de je-ne-veer maar vooral tegen de leringen van de kerk, die de arbeiders hadden

verlamd. Dit vulde hij bij godsdienstige gezindheid in op het formulier van de volkstelling van 1879: 'in dit gezin beschouwt men de kerk als een hinderpaal voor de verstandelijke ontwikkeling des volks en heeft men daarom alle gemeenschap met haar verbroken'.

Zijn socialisme was sociaal en sterk moreel ingekleurd en hij had weinig op met de wetenschappelijke discussie over theorie en praktijk van het socialisme zoals die gevoerd werd tussen de intellectuelen in de socialistische beweging. Wel correspondeerde hij uitvoerig met Domela Nieuwenhuis. Rond 1920 kreeg zijn socialisme volgens Altena een heel eigen signatuur, verlaat hij de socialistische beweging en plaatst hij zich volledig in de vrijdenkersbeweging. Hij hield de kern van zijn ideeën uit ca. 1880 hoog, maar ontdeed zich van het keurslijf van de socialistische beweging. Lansen: 'Dan ziet zoo goed als alles er op eens heel anders uit, omdat we onszelf dan een heel ander mensch voelen. Een gansch nieuw en zuiverder licht gaat dan voor ons op'. Het ging Lansen om gemeenschapszin, de voorwaarde voor broederschap.

Vanaf ca. 1910 was de vrijdenkersbeweging zijn ideale wereld geworden, ook als vrijmetselaar. Altena geeft de nodige voorbeelden waaruit zou moeten blijken dat Lansen in de vrijdenkerij de vrijmetselarij kon praktiseren. Bijvoorbeeld door zijn pleidooi voor het houden van het zonnendefeest en zijn streven naar een wereldomspannende broederband. Altena typeert dat als 'vrijmetselarij als religieus atheïsme'. Dat is m.i. wel een heel aparte vorm van vrijmetselarij, waar normaliter atheïsme geen onderdeel van uitmaakt.

Naarmate Lansen minder ging werken, publiceerde hij steeds vaker in de bladen van de vrijdenkers, vooral in *De Dageraad* (111 artikelen in 4 jaar). Maar ook in de opvolgers van *De Dageraad*, *De Vrijgeest* (vanaf 1925) en *De Vrijdenker*, schreef hij veel artikelen. Altena rekende uit dat hij tussen 1915 en 1930 gemiddeld iedere drie weken een artikel schreef.

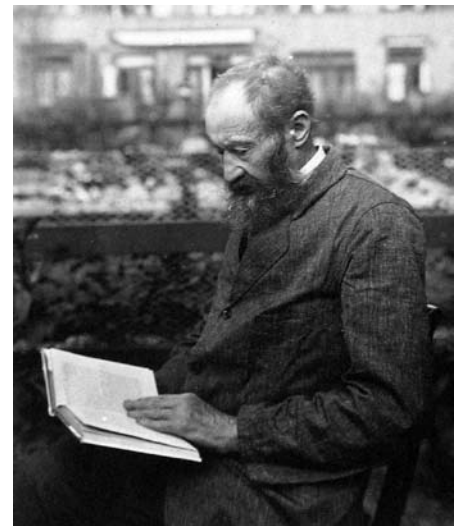
Ook ging Lansen graag in debat, bijvoorbeeld met de bekende predikant dr. A.H. de Hartog, die in 1909 de vereniging 'De Middag-hoogte' oprichtte om 'De Dageraad' te bestrijden.

Lansen schreef in zijn leven een zeer groot aantal al dan niet gepubliceerde gedichten, die volgens Altena veel informatie over zijn geestelijke ontwikkeling en over zijn leven bevatten. Opmerkelijk voor de socialistische beweging, die niet veel dichters kende.

Al met al kan men zich afvragen of we wel te maken hebben met een gewone arbeider. Volgens mij was hij een atypische en bijzondere arbeider die zich verdiepte in levensbeschouwelijke onderwerpen, daarover schreef en zelfs dichtte.

Terecht stelt de auteur dat de biografie als historisch genre inmiddels vrijwel algemeen geaccepteerd is als volwaardige bijdrage aan de geschiedwetenschap, maar dat vooral personen uit de burgerij geportretteerd worden; aan gewone arbeiders wordt beduidend minder aandacht besteed. Vaak is daarvoor de reden dat er te weinig materiaal is voor een biografie. Dat gold niet voor Lansen. Naast zijn vele artikelen en schriftjes met gedichten schreef Lansen een groot verhaal over zijn leven voor zijn kleinkinderen.

Het belang van deze biografie is dat Altena niet alleen Lansen's rol in de vrijmetselarij, de socialistische beweging en de vrijdenkerij behandelt, maar ook zijn gezinsleven en zijn beroepswereld voor en na die tijd. Daarmee geeft hij inzicht in de opofferingen en de betekenis daarvan voor de rest van zijn leven. En daarmee geeft het leven van Lansen vooral ook een inkijk in het zeer vroege Nederlandse socialisme én de wijze waarop in dat socialisme afstand werd genomen van de kerk. Interessant is vooral ook dat levensbeschouwing – vrijmetselarij, vrijdenkerij en eigenlijk was socialisme dat voor hem ook – de rode draad van Lansen's leven vormt.

Tot slot vormt deze biografie een belangrijke aanvulling op de niet al te ruime historiografie van de vrijdenkerij. Daarin zijn de algemene lijnen in de afgelopen vijftien jaar wel getrokken, maar het ontbreekt nog aan studies over allerlei inhoudelijke thema's en vooral de betekenis van het vrijdenken voor het leven van 'gewone' mensen.

De grootste betekenis die Lansen wellicht heeft gehad is zijn rol van bemiddelaar van ideeën in de emancipatorische (de socialistische en de vrijdenkers-)bewegingen.

Hoe vertellen we het de kinderen?

Bespreking van: Nada Topić Peratović, *Humanizam za djecu / Humanism for Children*, Centar za građansku hrabrost / Center for Civil Courage, Zagreb 2014

Anton van Hooff (zie pag. 5)

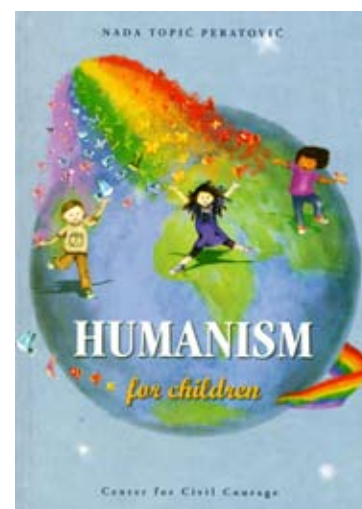
Hoe vertel je kinderen wat humanisme inhoudt? In *Humanism for Children* doet de Kroatische Peratović een poging om het wezen van een redelijke levenshouding aan een jeugdig publiek uit te leggen. Dat doet ze door in het eerste deel uit te leggen dat alleen humanisme in staat is de mensheid een gemeenschappelijke basis te bieden. De wetenschap ontleent aan mythen iedere grond van redelijkheid. De evolutietheorie van Darwin geeft een afdoende verklaring voor de ontwikkeling van soorten. Alleen in een seculiere democratie kunnen mensen zich vrij en tolerant ontplooien.

In de tweede helft worden tien humanistische geboden gepredikt (1. *Take care of yourself!* 2. *Be free!* 3. *Be happy!* 4. *Show solidarity!* 5. *Be caring!* 6. *Care about the world!* 7. *Be reasonable!* 8. *Be just!* 9. *Be responsible!* 10. *Be brave!*). Met

het woord 'gepredikt' geef ik mijn voornaamste bezwaar tegen deze uitgave aan: het boek is sterk belerend. Heel schools worden termen als theïsme, deïsme en agnosticisme uitgelegd. Het doet het hart van deze classicus deugd dat daarbij vaak naar de Griekse en Latijnse wortels wordt verwezen, maar mij is het vingertje te vaak opgeheven: 'Nu opgelet, kinderen.' Ik mis prikkelende vragen, confronteren met morele dilemma's, met andere woorden: de prikkeling tot nadenken.

Het is ook zonneklaar dat de schrijfster een fervent feminist is. De meeste voorvechters die genoemd worden, zijn vrouw: Clara Zetkin, Rosa Luxemburg en Simone de Beauvoir. Is de schrijfster soms marxistisch gezind? De misdaden van het fascisme worden met gepaste verontwaardiging beschreven, over de massamoorden uit naam van het communisme geen woord.

Het is bemoedigend dat in het aarts-katholieke Kroatië dit wereldse geluid opklinkt. Exportkwaliteit heeft dit boek echter niet.

Musea in Groningen

Dik Kruithof

Het leukste museum van Nederland is, naar eigen zeggen, het **stripmuseum** in Groningen. En er zit wel enige waarheid in. Ik was er met een kleinzoon van ruim drie jaar oud en hij had het prima naar zijn zin. Een gedeelte van het museum is ingericht met de klassiekers van de Nederlandse strip en daar zijn veel kindvriendelijke attracties bij: een half Vikingschip bij Erik de Noorman, een trapwagen bij Paulus de boskabouter, een halve auto bij Franka en poep aan je schoen bij Jeroentje van Jan Jans en de kinderen en de Kluis van Oom Dagobert bij Donald Duck.

Dik Kruithof (Markelo, 1947) is secretaris van De Vrije Gedachte

hadden contacten met Parijs en Duitsland en zijn geslaagd in hun opzet.

De drukkerij van Werkman zelf ging in de crisistijd ten onder en Werkman gebruikte zijn vrije tijd en een oude drukpers om een geheel nieuwe kunstvorm te ontwikkelen. Met losse blokken en sjablonen uit zijn letterkast maakte hij 'druksels' met zijn indrukken van zijn omgeving of als illustraties bij gedichten en boeken. Hij ontwikkelde zich zo tot een zelfstandig kunstenaar die voor de oorlog al erkenning kreeg van onder meer Willem Sandberg, de latere directeur van het Stedelijk Museum.

Speciale attractie is de tentoonstelling Santenkraam waarin striptekenaars zich wijden aan of zich bezondigen aan de heiligen. Het museum zegt zelf op zijn website: "Begonnen met (ex)katholieke striptekenaars uit het zuiden des lands, was deze expositie deels eerder te bewonderen in Breda, Maastricht en Amsterdam. Nu ondervindt de tentoonstelling opnieuw een uitbreiding met (ongelooflijke) Groninger tekenaars." Of striptekenaars hebben vaak een absurde kijk op het geloof of het museum heeft ze erop geselecteerd maar je ziet er geen vriendelijke of welwillende heiligen. Ik denk dat de tentoonstelling voor een atheïst leuker is dan voor een go(e)dgelovige.

De echte grote tentoonstelling in Groningen is die van Hendrik Nicolaas Werkman in het Groninger Museum. Het is zeventig jaar geleden dat hij door de Duitsers werd vermoord en dit is de grootste en volledigste tentoonstelling van zijn leven en werk. In de periode tussen de twee wereldoorlogen had Groningen een groep actieve en vernieuwende kunstenaars, die zich De Ploeg noemden en waar Werkman deel van uitmaakte. Hij was zelf zakenman, had een drukkerij en was van de groep meer de organisator en drukker, hoewel hij zelf ook goed schilderde. De Ploeg was op zoek naar modernisering van de schilderkunst en een verbinding met het Groninger landschap. Ze

In het bijbehorende boek "Leven en werk" staan twee bladzijden over de contacten die Werkman had met Anton Constandse. Die was in 1922 spreker voor de Groningse afdeling van De Dageraad over het onderwerp "God is het kwaad". Werkman herinnerde zich twintig jaar later nog: "Die goeie man sprak zo overtuigend, dat zelfs de 'heidenen' in verzet kwamen". "Godsdienst gaf Werkman geen zekerheden, kunst wel," vervolgt de schrijver. Dat was waarschijnlijk de reden dat Constandse twee jaar later terug was in Groningen om bij De Ploeg te spreken over "Revolutie in de kunst". Constandse ziet het spelen met abstracte vormen als een "overwinning op de chaos in de wereld". "Dit zijn opvattingen die Werkman zeer aanspreken" concludeert de schrijver.

Later, in de oorlog, maakte Werkman zijn mooiste werk, de **Chassidische legenden** waarin oude Joodse vertellingen werden verbeeld. Het was een van zijn bijdragen aan een reeks illegale uitgaven onder de naam De Blauwe Schuit, die waren bedoeld als verzet tegen de Duitse bezetting.

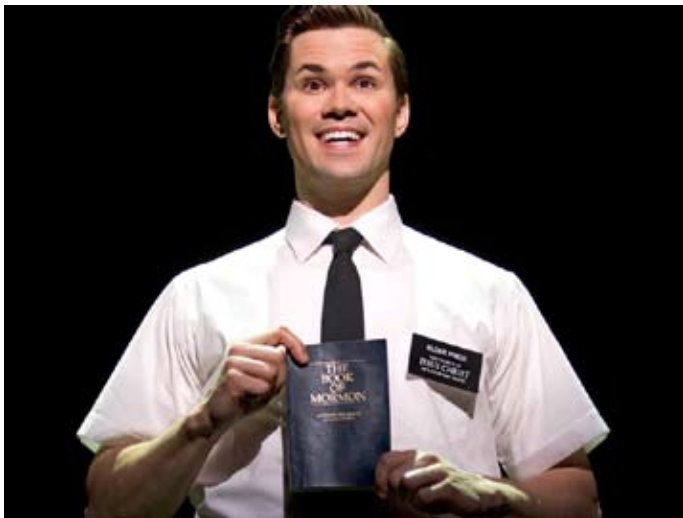
Aron Ra, een Amerikaanse atheïst in Utrecht

René van Elst

Zoals vermeld in de vorige Vrijdenker (pag. 16; zie ook de cover van dat nummer) gaf op 3 mei 2015 AronRa een lezing in het Utrechtse Café Hofman, daartoe uitgenodigd door ons bestuurslid Leon Korteweg. AronRa is de internetnaam van L. Aron Nelson, directeur van American Atheists, afdeling Texas. Onderstaand geef ik zijn lezing verkort – en uiteraard vertaald – weer.

Christelijke wereldheerschappij

Een van de idiote ideologieën die je in de Verenigde Staten aantreft, is het *Christian Dominionism*. De [protestantse – RvE] dominionisten vinden dat hun geloof alle andere geloven zou moeten overheersen en uiteindelijk zou moeten uitschakelen – uiteraard tegelijk met het ongeloof – in een mondiale theocratie. Overigens zijn het niet alleen christenen die dat denken; de islam heeft zijn eigen versie. Een gedachte om van te rillen voor iedereen die gevoelig is voor wat er speelt!

Leven tussen de mormonen

Religies zijn heel wat vriendelijker als ze weinig politieke macht hebben. Ik kom uit een door mormonen gedomineerd gebied in Nevada / Utah / Arizona. Daar zijn plaatsen waar je nauwelijks een baan kunt krijgen als je geen mormoon bent. Maar mormonen begrijpen wel het belang van een seculiere overheid en scheiding van kerk en staat en begrijpen dat wetten moeten passen in het kader van de *Constitution*, die zegt dat de overheid (*Congress*) geen wetten zal maken voor of tegen het uitoefenen van een godsdienst. Lagere overheden echter proberen zich voortdurend met geloofs zaken te bemoeien. Een triest voorbeeld van een onconstitutionele wet was de *Missouri Executive Order 44*, daterend van 1838 en nota bene pas ingetrokken in 1976, die inhield dat mormonen moesten worden uitgeroeid of uit de staat verdreven – de gevolgen waren dramatisch.

Van mijn overwegend mormoonse familie noemt een deel zich wel mormoons, maar zonder zich noemenswaardige

beperkingen op te leggen op het gebied van roken, drinken, seks etc. en zonder naar de kerk te gaan. Ik heb ook familieleden die streng in de leer zijn en zelfs dingen als koffie en kaneel als verboden stimulantia beschouwen.

Wie als mormoon te boek staat, blijft dat, ook als hij afvallig wordt. Daardoor kunnen de mormonen zich de snelst groeiende godsdienst noemen met 14 miljoen aanhangers!

Hoewel gedoopt, heb ik me als kind al niet bekend tot het mormonisme omdat ik er niet alles van wist en ook niet voldoende wist van andere godsdiensten, om een verantwoorde keuze te kunnen maken. Het enig logische wat je kan doen in zo'n situatie is informatie vergaren en vergelijken. Waarom deden andere kinderen dat niet?

Geloven op zijn mormoons

Ik kan wel meevoelen met moslims die in ons land proberen te integreren; hun situatie is vergelijkbaar met die van mormonen in streken waar ze niet de dienst uitmaken en waar ze geconfronteerd worden met mensen die vinden dat ze maar rare dingen geloven. Voorbeelden: de mormonen geloven dat wij in geestelijke vorm al bestonden voor we werden geboren. Bij de geboorte krijg je een lichaam en dat houd je, zelfs na je dood, voor de wederopstanding. Ze geloven dat God en Jezus aparte personen zijn en dat God een lichaam heeft; de Heilige Geest heeft geen lichaam, want die is nog niet geboren. Ik heb wel eens gevraagd hoe God overal tegelijk in de kosmos kan zijn en toch menselijke lichaamsdelen kan hebben – en waarvoor? Ze geloven ook dat wij tijdens ons vóórbestaan onze ouders uitkiezen. Maar wat zegt dat over goddelijke macht en wijsheid? En hoe kies je de ouders met het ware geloof? Christenen beschouwen mormonen niet als christenen, maar mormonen zichzelf wél; hun kerk is de *Church of Jesus Christ of the Latter Day Saints*. Elke christelijke definitie van christelijk is ook van toepassing op de mormonen. Trouwens, elke definitie van een sekte is ook van toepassing op het hele christendom.

Wie zijn echte christenen?

Dezelfde mensen, namelijk de al genoemde dominionisten, die zeggen dat mormonen geen christenen zijn, zeggen ook dat katholieken geen christenen zijn. Als dat waar zou zijn, zou niet het christendom de grootste godsdienst van deze wereld zijn, maar de islam. De islam groeit al tientallen jaren terwijl het christendom in een toestand van verval is. Christenen die voorrechten voor godsdienst invoeren, geven die voorrechten ook aan andere godsdiensten en als ze de consequenties daarvan in de gaten krijgen, beginnen ze opeens iets te voelen voor seculiere politiek!

Afvalligheid

Het ongelovig secularisme groeit het hardst; uit alle religies lopen mensen weg. Ze nemen niet alleen afstand van het eigen geloof, maar ook van het 'geloof in geloof'. De Amerikaanse protestanten werken dat zelf in de hand met hun hypocrisie en hun op alle mogelijke punten verkeerde, onderdrukkende en onverantwoordelijke opstelling.

Afvalligen verwijzen in hun verhalen meestal naar wat de Bijbel zegt en wat de

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker, donateur van Skepsis.

kerk doet en wat men zegt dat je moet geloven en waarom. Het is niet te danken aan de wetenschap maar aan de slechte kanten van religie dat men de kerk verlaat. De Amerikanen zien het zelf nauwelijks; ze hebben geen oog voor de trends in eigen land, anders zouden ze niet zo schamperen over hun bondgenoten.

Geloven en irrationaliteit

Als alleen de protestanten christenen zouden zijn, dan zijn er minder christenen in de wereld dan mensen met helemaal geen godsdienst. Denk daar maar eens aan wanneer weer iemand zegt dat christendom geen religie maar een *philosophy* is. Dat is het niet; een *philosophy* is een rationele analyse van de waarheden en beginselen van bestaan, kennis en gedrag. Het christendom doet daar niet aan. Het is irrationeel om je conclusies met overtuiging in plaats van met bewijs naar voren te brengen en dan een redelijke discussie daarover te weigeren. Het geloofde wordt niet nader onderzocht; er zit niets in waarvan gezegd kan worden dat men het oprecht wéét. De gelovigen kunnen alleen hun eigen *folklore* interpreteren; daarom zijn er zoveel denominaties.

Wat is een religie? Wat is een god?

Is het christendom eigenlijk een religie? Religie is lastig te definiëren, maar met de regels van systematische classificatie is het mogelijk. Het is een zaak van categoriseren. Wat valt er allemaal onder het begrip god(en)? Allerlei goden die her en der in de wereld door miljoenen vereerd zijn, inclusief goden die geen scheppers waren, kun je niet

zomaar uitsluiten omdat ze niet aan jouw godsbeeld beantwoorden. Herdefiniëren van goden in de trant van "God is liefde" kan ook niet. Alle goden hebben menselijke eigenschappen, kunnen eeuwig met of zonder lichaam bestaan en hebben wonderbaarlijke vermogens. Een god kan dus gedefinieerd worden als een *magical anthropomorphic immortal (MAI)*. Elke algemeen geaccepteerde godsdienst is een op overtuiging (*faith*) gebaseerd geloofssysteem (*belief system*) dat het idee omvat dat een element van jezelf op de een of andere manier de dood kan overstijgen en zonder lichaam kan voortbestaan. Creationisten beweren nogal eens dat de evolutieleer een geloof is, terwijl die toch aan geen van deze criteria voldoet...

Boeddhisme

Er zijn wel overtuigingen die niet onder mijn definitie vallen, maar die worden gewoonlijk ook niet als religies beschouwd. Ik ging, gewapend met mijn definitie, naar een boeddhistische tempel en daar werd gezegd dat boeddhisme geen religie is omdat het geen god kent, geen ziel (*self*) en geen leven na de dood – ook geen reïncarnatie. Maar later zei de leraar dat hij bidt tot Boeddha en dat die hem langs miraculeuze weg antwoordt. Daarom zei ik dat Boeddha een *MAI* was en dus een god. Hij had het ook over een tijdelijk onstoffelijk bestaan. Dat was in strijd met het ontkennen van het bestaan van de ziel, een van de dingen waar het bij een religie om gaat. Toen ik dat gezegd had wilde

hij niet verder praten. Ik heb méér boeddhisten ontmoet volgens wie Boeddha op een mysterieuze manier wonderen doet. Maar er zijn er ook die zich beperken tot de leer van oorzaak en gevolg, feitelijk atheïst zijn, maar het atheïsme 'leeg' vinden en die aan het boeddhisme gehecht zijn om de sociaal-culturele aspecten: tradities, rituelen, mythologie en dergelijke.

Atheïsme

Wat heeft het atheïsme daartegenover te bieden? Een *re-make* van 'Cosmos'? [serie TV-documentaires over het heelal; het origineel werd gepresenteerd door Carl Sagan, een vernieuwde versie door Neil DeGrasse Tyson – *RvE*] Opmerkelijk is dat noch Sagan noch Tyson zich ooit atheïst genoemd heeft, ook al is die betiteling beslist op beiden van toepassing. Er zijn nogal wat mensen die zich geen atheïst noemen, terwijl ze toch niet in God geloven. Maar atheïst zijn betekent niet dat je een scepticus of een *epistomist* [iemand die uitgaat van ervaringskennis – *RvE*] of een humanist bent (idealiter ben je dat allemaal wel), enkel dat je niet in God gelooft. Waar kun je een atheïst aan herkennen als 't niet op zijn T-shirt staat? Nergens aan...

Nu hebben de meeste atheïsten helemaal geen behoefte aan de sociaal-culturele aspecten van een religie (*cultural crap*). Wel zijn er veel die zich als humanist beschouwen omdat zij iets willen dat vergelijkbaar is met wat religie heeft: gemeenschapszin, een notie van ethiek. Maar in sociaal-culturele zin atheïst zijn, dat zit er niet in.

Religie als kostuum

Je religie is een kostuum dat je draagt, lijkt het, en waarmee je een personage creëert voor een rollenspel. Een vriend van mij was eerst scepticus en gelooft nu in allerlei vormen van heidense, christelijke en andere spiritualiteit. Dus ik vroeg of er ook nog wat onbevestigde onzin was waar hij niét in geloofde. Dat vatte hij op als een aanval op zijn cultuur. Ik zei dat het niet zijn cultuur was maar iets wat hij zich eigen had gemaakt en dat hij ook weer zou kunnen verwerpen. Ethniciteit en religieuze overtuiging

AronRa

zijn verschillende dingen. Een andere vriend zei dat hij christen was omdat hij het prettig vond er in te geloven, niet omdat het waar was. Denk daar maar even over na! Hij wilde mijn 'misvattingen' corrigeren, maar als je iets als niet waar beschouwt dan geloof je het toch niet ècht...

Veel christenen gebruiken het woord geloof op een vergelijkbare manier, een andere manier dan de mijne. Wat ik geloof, is een logische consequentie van mijn begrip van informatie en het kan worden bijgesteld naar gelang de feiten dat vereisen. Wat zij doen, heeft meer weg van *make believe* (doen alsof) en het lijkt soms wel of ze dat tot op zekere hoogte beseffen.

Ik heb hindoes ontmoet die zichzelf hindoe ▲ noemden omdat hun ouders dat waren, niet omdat ze erin geloofden. Ze waren opgegroeid in een bepaalde traditie en gewend aan bepaalde kleding etc. en zo hadden ze een 'kostuum', als deel van hun identiteit. Dus: de religie waarin je wordt geboren is jouw religie; dat geldt ook min of meer voor de politieke opvattingen, in Texas tenminste wel...

Van het ene naar het andere geloof

Maar je kunt je van religie losmaken! Ik vertegenwoordig de American Atheists en de meesten daarvan zijn ex-christenen. Naast afvalligen zijn er mensen die van geloof veranderen, maar al hun redenen zijn verkeerd. Uit de historie kennen we voorbeelden van volkeren die gedwongen zijn om zich te bekeren, of die het deden om aan grondgebied te komen; voorts kennen we overstappers met politieke of romantische redenen. De actrice **Lyndsey Lohan** ► wilde een jaar of wat terug van geloof veranderen uit liefde voor haar nieuwe vriendin en zei op een bepaald moment dat ze van plan was dat volgende maand te doen... wat gaat er toch in het hoofd van zo iemand om? Dat moet haast zoiets zijn als: 'volgende maand stop ik met geloven wat ik nu in het belang van mijn zieleheil geloof en dan beschouw ik voortaan dat wat ik nu geloof als een vervloekte blasfemie.' En dan te bedenken dat beide godsdiensten homoseksualiteit verbieden! Het is duidelijk dat het veranderen van religie in Lohan's geval niets te maken heeft met zij feitelijk gelooft. Het 'geloof' is een klederdracht voor de identiteit.

Geloven uit gewoonte

Sommige mensen lijken hun godsdienst te kiezen zoals anderen (bijv. mijn broer) fans worden van een *football team*. Er wordt van je verwacht dat je een team kiest en als je dan het shirtje van dat team draagt, dan ligt vast wie je bent. Ook zonder echte trouw aan het team wil men dat niet opgeven. Er zijn mensen die zeggen "*Well, we're Christian!*" [lijzig uitgesproken – RvE] en daarmee is de conversatie afgelopen, want ze weten niet eens wat dat betekent.

Ze lezen de Bijbel niet en/of geloven er geen woord van, behalve het vage idee dat er een god is; met de goddelijkheid van Jezus nemen ze het ook niet al te nauw. Fundamentalisten zijn echter regelmatig in het nieuws omdat ze absurde dingen geloven of gewelddadige dingen doen; andere gelovigen noemen zich gematigd omdat er veel dat zij verwerpen staat tegenover datgene waar zij zich nog aan vastklampen.

Religie verliest terrein

Het meeste wat ik nu gezegd heb is ook van toepassing op de islam. Er zijn moslims die atheïst worden, ondanks de zware straffen waarmee

gedreigd wordt. De westerse samenlevingen hebben zich zo ontwikkeld dat religies die straffen niet meer kunnen voltrekken, dus worden de afvalligen nu uitgestoten, zwartgemaakt etc.. Religie verliest terrein, ondanks draconische methodes en soms juist dankzij die methodes. Godsdienst werkt met beloningen en straffen, onmogelijke beloningen voor wie geloven en een lot erger dan de dood voor wie anders denkt. Strenge straffen voor elke onafhankelijke of afwijkende gedachte, want het gaat om geloofssystemen, waarin vrij denken niet kan bestaan. Maar ik zeg dat ieder vrij moet zijn om de standpunten in te nemen die hem aanspreken en ook om van standpunt te veranderen.

In de praktijk zijn veel mensen alleen maar meelopers in een bepaalde godsdienstige traditie, om allerlei min of meer praktische redenen. Maar dat zijn slechts redenen om te doen alsof men gelooft. Veel mensen geloven in geloof, alsof geloof zelf verdienstelijkheid of positieve consequenties heeft; alsof het geloven belangrijker is dan dat het waar is wat men gelooft – en daar stem ik niet mee in. Wie bewust iets gelooft wat waarschijnlijk niet waar is, is een dwaas. Ondanks wat de bijbel zegt [o.a.: De dwaas zegt in zijn hart: Er is geen God. (Psalmen 14:1 en 53:2) – RvE], is een dwaas: iemand die te lichtvaardig onwaarschijnlijke beweringen accepteert vanuit dubieuze bronnen met ontoereikend bewijs. Het is geen wonder dat de Bijbel juist ongeveer de tegenovergestelde definitie gebruikt.

Normaliter heeft alleen accurate informatie praktische toepasbaarheid; waar bewijs ontbreekt zijn allerlei mogelijkheden bespreekbaar, maar dan we moeten ons oordeel opschorten en niet geloven; het heeft ook geen zin om onszelf een etiketje op te plakken dat niet (helemaal) klopt. Er is maar één reden waarom iemand wat dan ook zou moeten geloven, of beweren te geloven, en dat is omdat de informatie eerlijk bekeken evident of aannemelijk of tenminste waarschijnlijk wáár is.

Normaliter heeft alleen accurate informatie praktische toepasbaarheid; waar bewijs ontbreekt zijn allerlei mogelijkheden bespreekbaar, maar dan we moeten ons oordeel opschorten en niet geloven; het heeft ook geen zin om onszelf een etiketje op te plakken dat niet (helemaal) klopt. Er is maar één reden waarom iemand wat dan ook zou moeten geloven, of beweren te geloven, en dat is omdat de informatie eerlijk bekeken evident of aannemelijk of tenminste waarschijnlijk wáár is.

Thank you!

Sander Brouwer schrijft hieronder over de *Ballade van het vierde kruis*. Dat gedicht werd op 3 oktober 1942 geschreven door Simon Vestdijk, die toen gegijzeld was in Sint-Michielsgestel. (In het jaar daarop, intussen weer thuis, schreef hij zijn boek *De toekomst der religie*, waarover Sander Brouwer heeft geschreven in De Vrijdenker van december 2009.) In de *ballade* wordt God kwalijk genomen dat hij zijn zoon aan het kruis heeft laten hangen voor de zonden van de door hemzelf geschapen mensheid. Wij kunnen het gedicht helaas niet afdrukken, omdat er auteursrecht op rust, maar we citeren hiernaast één strofe. U kunt het hele gedicht lezen op de website van de Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren, zie http://www.dbnl.org/tekst/vest002gest01_01/vest002gest01_01_0109.php. Op die website vindt u ook een uitvoerig essay over de *Ballade* door G.H. Wynia, zie http://www.dbnl.org/tekst/_ves001198601_01/_ves001198601_01_0022.php.
Redactie

*Ontken het niet: Gij hield U achteraf,
En liet een Ander voor de zonden boeten
Van heel een menschheid die Gij 't aanzijn gaf
En die Ge als zwijnen in hun draf laat wroeten.
De Schepper knoeit, – het schepsel wordt
gestraft, –
Dan nog een Zoon, om 't schepsel te vervangen:
Het is omslachtig, – maar vooral is 't laf,
Want Gij hebt nimmer aan het kruis gehangen.*

De ballade van het vierde kruis

Sander Brouwer

Twee keer voorlezen van de *Ballade van het vierde kruis* leidde twee keer tot ruzie. Zowel in Amsterdam als in Stockholm. Dankzij Dick Vestdijk mocht ik *Het vierde kruis* in het Zweeds vertalen en probeerde ik het bij Eijlders en bij Sture Källbergs lunch in Zweden voor te lezen met ruzie tot gevolg.

Het vierde kruis als THEODICEE probleem

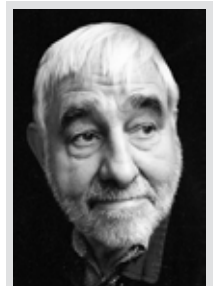
Simon Vestdijk ► probeert in zijn gedicht *Het vierde kruis* het theodicee-probleem aan te kaarten en volgt hier de wiskundige Leibniz, die stelde: “deze wereld is de best mogelijke van alle mogelijke werelden”, waar Voltaire zijn beroemde *Candide* over schreef.

Het gedicht schrijft (ironisch) over het ontbreken van het vierde kruis, waar de verantwoordelijke voor alles, god zelf, had moeten hangen. Waarom is dit zo provocerend? Misschien omdat het “zijn” zo onbegrijpelijk is en we er wel mee moeten leven? Ook herinner ik me dat mevrouw Vestdijk het zingen van dit gedicht door Hiltje in de oude

hoofdbibliotheek aan de Prinsengracht ongepast vond. Misschien terecht, maar waarom provoceert ons dit zó? Zou het zo kunnen zijn dat wij allen met een te grote verwachting van ons leven en deze aarde opgezadeld zijn door onze lieve ouders en opvoeders? Zoals Simek in een cartoon een jongetje van acht toont die zijn ouders verwijt dat als zij hem de zin van het leven niet kunnen uitleggen hij zich zal ophangen en zijn moeder laconiek antwoordt: “as je effe wacht ben je zo tachtig”. Uw Sander Brouwer weet het niet.

P.S. Misschien is dit te onbegrijpelijk, hoewel iedere letter waar is. De werkelijkheid is onbegrijpelijk maar waar. Het houdt mij bezig en daarom wil ik het graag gepubliceerd zien en misschien kunnen anderen hier op antwoorden. Een katholieke kennis noemde het de ultieme blasfemie! Waarom is bijvoorbeeld de behoefte aan besnijdenis geen foutje van de schepper? Misschien hoort De Vrije Gedachte meer plaats te geven aan het bespreken van het theodicee-probleem, omdat gelovigen het wegschuiven onder het motto: de daden van god en de schepping zijn “ondoorgrondelijk”.

Sander Brouwer (Amsterdam 1940) is gepensioneerd leraar psychological and social science

Uit het Maandblad 'De Vrije Gedachte' van juli-augustus 1982, no. 128:

GOD VAN DE MUNT

Ger Bleiweiss

Nee, we hebben niet zevenmaal om de Nederlandse Bank behoeven te lopen in de verwachting, dat de muren van dit heilig geldinstituut in elkaar zouden donderen. Wel, we hebben de aktie in hartje Amsterdam op het Muntplein gedaan en allen die maar enigszins op de benen waren te krijgen, hadden zich daar enthousiast voor ingezet om de aktie "god van de rand" letterlijk om te turnen tot "god van de munt" en zo tot een geslaagde lokale demonstratie te doen worden. Een goed begin is het halve werk, een zin die hier geheel op zijn plaats is. Want door een kort maar krachtig gesteld pers-communiqué aan het ANP in te zenden, waarna in vele dagbladen het bericht in extenso werd opgenomen, was inderdaad het meeste werk gedaan, de aktie bestond! Aan de brugleuning bij het poortje van de Munt stonden die maandag dan ook de tafeltjes met folder- en boekenmateriaal met uiteraard de stickers en daar achter een groot spandoek: GOD VAN DE RAND.

De aktieleden hadden allen hun eigen dus persoonlijke aanpak om het rand-schrift-dictaat: GOD ZIJ MET ONS op een ludieke wijze bij de voorbijgangers aan de kaak te stellen. Aad bijvoorbeeld vroeg de mensen een rijksdaalder te wisselen, hetgeen tegenwoordig ook in Amsterdam enige achterdocht wekt, maar gezien zijn eerlijk voorkomen wist hij met deze "aansprekers-methode" tot aardige gesprekken te komen. Er bleken toch veel mensen van god gehoord te hebben, maar dat het zo onverbiddelijk op het randje van een munt stond, werd door deze gesprekken vele godlovenaars met meer of minder schromelijke verbazing duidelijk.

Uiteraard waren er handtekeninglijsten aanwezig om kenbaar te maken,

dat men achter een correctie stond van dit schoonheidsfoutje in de ontwikkeling ten aanzien van de scheiding tussen kerk en

staat. Immers een heer van stand staat niet op de rand, zou de heer Bommel gezegd hebben. Velen zetten hun handtekening, bovendien gaven zich nieuwe leden op. Nieuwe leden, die helpen kunnen nieuwe akties te ondersteunen. Akties, die een kolomschrijver als

Leo Derkx van de Telegraaf tot het schrijven van wanhoopsartikelen doen brengen. Voormelde krant, die, nota bene, in haar statuten heeft staan: "het dagblad de Telegraaf geeft onpartijdig nieuws, zonder gebonden te zijn aan enig staatkundige partij, kerkelijke richting of belangengemeenschap." Sic! Wel, het gevolg van de aktie was, dat er kontakt kwam met de redaktie van "Sonja op maandag". Bob had een telefoontje gepleegd en 's avonds konden ca. 4 miljoen mensen in het meest bekeken programma van het seizoen horen en zien wat ons nu toch zo gedreven had deze aktie te beginnen. En wat is hiermee gezegd? Dat akties in dergelijke opzet zeker hun zin hebben. Een klein groepje mensen kan een onderdeel van een bewustmakings-procedure op gang brengen, maar het geheel zit in de continuïteit. Aan ons dus de rijksdaalders ijverig te blijven beplakken tot die heer van oorlog, speculatie en hypocrisie van de rand is gevallen.

Uit het Maandblad 'De Vrije Gedachte' van september 1982, no. 129:

OORDEEL OVER STICKERAKTIE

Kees-Jan Backhuys

Geachte geestverwanten, Met enige verbijstering en schaamte heb ik kennis genomen van de door enkele leden van de vrijdenkersbewe-

UIT
DE OUDE
DOOS

god van de
rand!

ging gestarte actie tegen de vermelding van god op de rand van gulden en rijksdaalder. Verbijstering, omdat ik altijd de indruk had dat vrijdenkers zich bezighielden met serieuze zaken dan adolescentie stikker-plakkerij op zo iets verwerpelijks als geld. Ik hield vele prominenten die deze actie steunen voor

wijzer. Dit, waarde actievoerders, is een schoolvoorbeeld van symptoombestrijding, en dat draagt geen flinter-tje bij aan het doel waarnaar wij allen zouden moeten streven: de geestelijke bevrijding en emancipatie van de mens, en de daarmee gepaard gaande maatschappelijke, sociale en geestelijke revolutie.

Schaamte ook, omdat deze actie wordt gevoerd namens de vrijdenkers-beweging in het algemeen, en omdat de actie als zodanig de televisie haalt, en het blad van het Humanistisch verbond. Namens mij dient deze aktie in ieder geval niet gevoerd te worden, en ik weet wel zeker dat er nog meer gezonddenkende vrijdenkers zijn voor wie dat geldt.

En dan nog iets: Wat is dat nu helemaal, god op ons geld. Het geld is nu niet bepaald het symbool of de belichaming van alles wat goed eerlijk en rechtvaardig is in onze wereld. Integendeel zelfs, en dat maakt van zo'n aktie een tamelijk kinderachtige, maar vooral ook uiterst ongeloofwaardige vertoning. Laat god dus maar op het geld, daar hoort hij thuis. Wij starten toch ook geen actie om god uit onze vloeken te verwijderen.

Gebruik uw gezonde verstand, vrijdenkers; wij behoren immers tot de weinigen die dat tot uitgangspunt van hun handelen maken. Laat dat ook zo blijven. Een stikkeraktie tegen god op de gulden is zonde van het in ons gestelde vertrouwen, zonde van het papier, zonde van de tijd en de moeite, ja zelfs zonde van het geld.

Gastles Ethiek - filosoferen over goed en kwaad

Floris van den Berg

Op vrijdag 12 juni gaf ik in groep 7 en 8 een gastles filosofie. Ik geef veel colleges en publiekslezingen, maar ik had nog nooit filosofieles gegeven aan deze leeftijdscategorie. In plaats van een college filosofie had ik besloten er een actieve filosofiesessie van te maken en met de kinderen samen te filosoferen.

De vragen en opmerkingen deden niet onder voor wanneer ik bij een congres voor een zaal academici spreek. We zaten met ons allen in een grote kring waarbij ik in de stijl van Socrates vragen stelde. We begonnen met nadenken over wat filosofie eigenlijk is. Filosofie is nadenken over nadenken. Filosofie is steeds maar weer blijven vragen waarom dingen zijn zoals ze zijn en waarom mensen de dingen doen die ze doen en of dat dan ook goed is of niet. De uitdrukking 'met een kluitje in het riet gestuurd worden' kwam ter sprake. Wie maar blijft vragen stellen wordt vaak 'met een kluitje in het riet gestuurd'. Mensen zeggen dan: 'Gewoon daarom!'

Sommige leerlingen herkenden het beeld op mijn presentatie van de blote man in denkende houding: *De denker* van Auguste Rodin (die onder meer in het Singer Museum te Laren te bewonderen is). Dit beeld van Rodin is een icoon van de filosofie. De maker van een ander kunstwerk kenden veel kinderen: het zelfportret in een glazen bol door Maurits Escher. Filosofie gaat ook over jezelf. Nadenken over wie je bent en of je wel de persoon bent die je graag wilt zijn.

Na een introductie over wat filosofie is, richtten we ons op de ethiek. Ethiek is het vakgebied binnen de filosofie dat zich bezighoudt met wat is goed en wat slecht. Ethiek gaat ook over de vraag: hoe moet ik mijn leven leven? We begonnen met de vraag:

Wat is goed? En daarna de vraag: Als je straks thuiskomt wat voor iets goeds kun je dan doen? Veel kinderen gingen de hond uitlaten, zeiden ze. 'Dat is goed voor de hond en papa en mama vinden dat ook fijn.' Dan door naar een volgende vraag: Hoe weet je eigenlijk of iets goed of slecht is? De antwoorden van de leerlingen verrasten mij positief. Veel kinderen zeiden: 'Als iets mensen blij maakt is het goed en als het mensen verdrietig maakt is het slecht.' Ze gaven dus een argument om zelf te bepalen wat goed en slecht is, onafhankelijk van anderen. 'Je kunt iemand blij maken met een Ipad, maar is het dan goed om iemand blij te maken met een *gestolen* Ipad?' We bespraken een aantal opvattingen over hoe mensen menen te weten wat goed en slecht is, namelijk dat wat ze van hun ouders leren, of op school, of van de groep waartoe ze behoren, of omdat het in een (zogenaamd heilig) boek geschreven staat, of omdat het de wet is. Maar ja, in al deze gevallen zijn er voorbeelden te geven dat dat kan leiden tot dingen die helemaal niet goed zijn. In Iran bijvoorbeeld staat in de wet dat

homoseksuelen gedood moeten wor-

heb ik er nog nooit over gedacht.' Heel lang werd er gedacht over wat goede redenen zouden kunnen zijn om dieren te eten. 'Omdat koeien snel groeien, daarom eten we ze!' En: 'De dieren die we eten zijn toch al dood en die kunnen we niet meer in elkaar zetten. Het is zonde om ze niet te eten.' De leerlingen stelden vragen, gaven antwoorden en reageerden op elkaar. Het zou natuurlijk kunnen dat wij nu ook dingen doen waarvan mensen later zullen denken: hoe is het mogelijk? Hoe is het mogelijk dat in Nederland voor 2001 homoseksuelen niet mochten trouwen. Dat vrouwen nog geen 100 jaar geleden stemrecht hebben. En dat er ooit slavernij heeft bestaan, waar Nederland geld aan verdiende. Het is dus mogelijk dat iets wat de meerderheid van de mensen volkomen normaal vindt, toch niet goed is. Zoiets heet een *moreel blinde vlek*. Filosofie probeert moreel blinde vlekken op te sporen door altijd maar kritische vragen te blijven stellen.

W e keken ter afsluiting de video van een groot filosoof: de 3-jarige Luiz legt aan zijn moeder uit waarom hij geen dieren meer wil eten.1)

A l filosoferende hebben we geleerd dat je altijd naar argumenten en redenen moet vragen waarom mensen iets vinden. Dat je kritisch moet durven kijken naar die argumenten. En dat het ook best mogelijk is dat je zelf opvattingen hebt die niet goed zijn of niet waar, omdat er geen goede argumenten voor zijn. Filosoferen betekent: je niet met een kluitje in het riet laten sturen. Makkelijk is het misschien niet. Maar wel belangrijk.

1) Zie Youtube: 'Three year old kid explains why he doesn't want to eat meat'.

- De theatervoorstelling als vernissage van Floris van den Bergs nieuwe boek 'Beter weten. Filosofie van het ecohumanisme' staat gepland op vrijdag 4 september in Theater Parnassos, Kruisstraat 201, Utrecht.
- Inloop vanaf 19.15 uur. Voorstelling begint om 20.00uur.
- Titel voorstelling: De achterkant van beter weten.
- Spel: Ralph Sigmond & Floris van den Berg.
- Regie: Manon van Impelen.
-

Floris van den Berg (1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. In september verschijnt zijn boek *Beter weten*. Hij is vader van Hugo (groep 7) en Julius (groep 8).

den. Maar is het dan goed?

D it was allemaal nog maar opwarming, de echte *mindgym* moest nog komen. Hoe kun je er nu achter komen of iets dat veel mensen goed vinden en sommige mensen niet, nu goed of slecht is? Uiteindelijk kun je niet afgaan op wat anderen zeggen (zelfs je ouders niet...), maar zul je zelf kritisch moeten leren en durven nadenken. De casus die we bespraken was: mogen mensen dieren eten? Veel mensen vinden het volkomen normaal om dieren te eten, maar er zijn ook mensen die dat juist heel slecht vinden. Hoe kom je erachter wie gelijk heeft? Mag je huisdieren eten? Daarover was iedereen het eens: nee, dat mag niet. Over mensen eten hadden de leerlingen meer te denken: waarom zou je eigenlijk geen mensen mogen eten? 'Dit vind ik wel heel moeilijk', werd er gezegd. En: Zo

BOEKEN- LIJST

De Vrije Gedachte

God noch autoriteit

Geschiedenis van de vrijdenkers-
beweging in Nederland
Redactie: B. Gasenbeek, J.C.H. Blom en
J.W.M. Nabuurs
366 pagina's. Prijs € 10,00

Hoe komen we bij God? Vroeg het biggetje

Een boek voor iedereen die zich niets
laat wijsmaken
Michaël Schmidt-Salomon en Helge
Nyncke
Vertaald uit het Duits door Frans
Bijlsma
18 pagina's. Prijs € 15,00

Liever een dode leeuw, dan een levende hond

Over de betekenis van de vrijdenker en
humanist Leo Polak
Bert Gasenbeek (redactie)
172 pagina's. Prijs € 15,00

De egoïst Max Stirner

Biografie
Hans Jansen
114 pagina's. Prijs € 17,00

De dageraad van het positief atheïsme

Jan Hoving over godsdienst en
seksualiteit in het Interbellum
Vincent Stolk
175 pagina's. Prijs € 12,50

Denkers zonder dogma's

Voordrachten en foto's van het DVG-
jubileumcongres
Bert Gasenbeek (redactie)
198 pagina's. Prijs € 5,00

Geleefde brieven

Deel I: Prometheus
Roman
Floris van den Berg
(nawoord: Frans Bijlsma)
237 pagina's. Prijs € 25,00

Misschien is niets geheel waar ... en zelfs dat niet

Multatuli: inspiratiebron voor vrij-
denkers en humanisten
Bert Gasenbeek (redactie)
178 pagina's. Prijs € 14,50

Schendingen van de scheiding tussen Kerk en Staat

DVG werkgroep Kerk en Staat

176 pagina's.
Prijs € 5,00

Sprokkelhout

Een
polemisch-
filosofische
ideeën bundel
Gerhard
Elferink
99 pagina's.
Prijs € 5,00

Uit vrije dwang

Gedichten van Aboe l-Alaa al-Ma'arri
Gedichten: Jaap van den Born
Vertaling: Pieter Smoor
146 pagina's. € 10,00.

De boeken kunnen worden besteld
door per exemplaar het aankoopbedrag,
vermeerderd met € 2,50 verzendkosten,
over te maken naar bankrekening:
NL15INGB 0000 2745 51
van De Vrije Gedachte te Soest,
onder vermelding van de titel van het
gewenste boek.
Daarnaast dienen de adresgegevens
via een e-mail worden doorgegeven
naar: penningmeester@
devrijegedachte.nl, met
vermelding van de titel van het
gewenste boek en de datum van
betaling. (Op de afschriften van een
bankrekening worden de adresgegevens
van de betaler onvolledig weergegeven.)
Zodra de betaling en de adresgegevens
binnen zijn, wordt de bestelling
verzonden.

INFORMATIE De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging **De Vrije Gedachte** is opge-
richt in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Richard Duijnste
Gerhard Elferink, ledenadministrateur
Jacques Honkoop, penningmeester en vice-voorzitter,
Leon Korteweg
Dik Kruithof, secretaris
Fabian van Langevelde, voorzitter
Saskia Spigt

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
Banknr.: NL15INGB0000274551

Leden- (en abonnementen)administratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Internet:

Website: devrijegedachte.nl
YouTube-kanaal: <https://www.youtube.com/channel/UCGBnWeBA14MF2n9OnyQqzLw>
Facebook-pagina: <https://www.facebook.com/pages/De-Vrije-Gedachte/222063214479866>

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging **De Vrije Gedachte**, opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Redactie

Jan Bontje, eindredacteur
René van Elst, hoofdredacteur & opmaakredacteur
Anton van Hooff
Paul Hopster
Ewout Klei
Thomas Spickmann

Adres redactie en secretariaat

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
Banknr.: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten

Lidmaatschap met abonnement	€ 56,— p.j.
Lidmaatschap zonder abonnement	€ 24,— „
Abonnement	€ 35,— „
Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)	
met abonnement	€ 24,— „
Prijs losse nummers	€ 3,50

Kopij

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld.
A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

Maak voordelig kennis met SKEPTER!

Wilt u meer weten van wat er omgaat in de wereld van de nepwetenschap, verborgen kennisbronnen en genezende krachten? Vindt u het ook zo vervelend om met uw mond vol tanden te staan in gesprekken over astrologie, ufo's en allerlei rare energieën? Zoudt u graag een wetenschappelijk argument willen hebben om uw scepsis te ondersteunen?

Dan is *Skepter* misschien iets voor u. De geheel vernieuwde *Skepter* bestrijkt vele gebieden van irrationalisme die niet of nauwelijks in *De Vrijdenker* aan bod komen.

Skepter is een populair-wetenschappelijk tijdschrift waarin allerlei buitengewone claims, omstreden theorieën en onorthodoxe methoden kritisch onder de loep worden genomen. Het tijdschrift werd in 1988 opgericht en

wordt uitgegeven door de Stichting Skepsis. Het blad verschijnt twee keer per jaar in een oplage van 2900 exemplaren. Ca. 2400 exemplaren worden verstuurd naar donateurs en abonnees. Elk nummer telt ca. 45 pagina's.

Op de website skepsis.nl kunt u een indruk krijgen van de laatst verschenen *Skepter*.

Voor in Nederland wonende lezers van *De Vrijdenker* is er een uniek aanbod: De hele jaargang 28 (twee nummers van 48 pagina's) voor 7 euro.

Maak voor 1 augustus 2015 het bedrag over op rekening NL55INGB0000568808 ten name van Skepsis, onder vermelding van de actiecode VR15 en stuur tegelijk een e-mail naar info@skepsis.nl met uw naam en postadres.

Vrijdenkersdag 2015: 'Is vrij denken vrij krenken?'

Dik Kruithof (zie pag. 9)

Onze nieuwe voorzitter Fabian van Langevelde opende de goed bezochte Vrijdenkersdag in Stadskasteel Oudaen in Utrecht met onder meer de verwijzing naar een (voor DVG) beledigende actie op Facebook, omdat er alleen maar mannen als spreker optraden.

Hij droeg de leiding over aan dagvoorzitter **Joep Schrijvers**, die met een scheepstoe-ter het startsignaal gaf en aankondigde dezelfde toeter te gebruiken voor sprekers die hun tijd dreigden te overschrijden en dat gebeurde dus ook niet.

Jeroen ten Voorde, “onze” strafrechtfilosoof (immers benoemd op de door DVG gestimuleerde Bijzondere Leerstoel Leo Polak in Groningen) gaf een mooi en helder overzicht van de grenzen die het strafrecht gelegd heeft in de beoordeling en veroorde-ling van beledigen en krenken. Opvallend is de belangrijke rol die het krenken van overheid en koningshuis hierin speelt en gespeeld heeft. Zijn droge terzijdes bij verschillende voorbeelden vond ik erg leuk.

Ehsan Jami, activist (Ex-moslims) en publicist, ging uit van het natuurrecht dat vol-gens hem geen beperkingen kan stellen aan de Vrijheid van Meningsuiting: beledigen mag en moet. Dat het mag is mij vooral bijgebleven, waarom het moet niet.

Martien Schreurs van de UvH vroeg zich af of alles moet wat mag. Hij zette de gematigde denkers, die rekening houden met de mogelijk gekwetsten, tegenover de toegespitste denkers die echt in alles tot het uiterste gaan (Nietzsche als voorbeeld dat mij bijbleef). Zijn slotvraag: Hoe kun je streng gelovige mensen gevoel voor humor bijbrengen? geeft wel aan dat hij geen voorstander is van zo hard mogelijk krenken en beledigen.

Schrijver en meer **Theodor Holman** vindt dat beledigen moet, maar kwam bij het waarom voor mij niet verder dan dat het voor hem zelf zo goed was geweest om het aan een rechter echt uit te moeten leggen wat hij gezegd had en waarom. Een andere opmer-king was dat het moet omdat we het al doen. Maar waarom doen we het dan?

De Vlaamse filosoof **Maarten Boudry** had wel een duidelijke mening over het waar-om: alles moet kunnen omdat we anders (als we toegeven aan de voornamelijk religieuze gekwetstheid) uiteindelijk in een theocratische staat belanden. En dat kun je dubbel op-vatten realiseer ik mij nu: als land en als toestand waarin religie bepalend is.

Het was een hele zit die vijf sprekers achter elkaar (hoewel de duur van de inleidingen varieerde van 15 (Jami, snel gesproken) tot 25 (Ten Voorde en Boudry) minuten mee viel.

Na een prettig lange pauze kwam het debat dat werd aangeslingerd door twee twistap-pels, onze oude bekende **Floris van den Berg** en **Samira Bouchibti** (toch een vrouw erbij dus). Floris greep terug op een verschil van mening met de redactie van de Vrij-denker die weigerde om bij een artikel van hem de zoveelste herplaatsing te zetten van een Westergaard-cartoon. Hij vond dat schandalig en kreeg wel steun bij het publiek (dat met Ja en Nee biljetten kon reageren) maar minder bij de inleiders waarvan vooral Hol-man uitgesproken begrip had voor de veiligheidsaspecten en Boudry vertelde dat hij iets soortgelijks had opgelost door het niet af te drukken maar op internet te plaatsen. Overi-gens dezelfde oplossing die De Vrije Gedachte gekozen had.

Het levendige debat ging vooral over de stellingen: “Oproepen tot geweld moeten kunnen” (waarop Ten Voorde het strafrechtantwoord gaf, namelijk dat het toelaatbaarder is naarmate het vager is) en “Beledigingen mogen, als ze een doel hebben”. Bij deze laatste stelling werd vanuit de zaal het verband gelegd naar een bredere kijk op het ver-schijnsel. Terwijl de inleiders vooral spraken over het beledigen van de Islam kwam van-uit de zaal het pesten op school en in de eigen omgeving aan de orde. En dan worden al die principiële uitgangspunten toch wel weer veel moeilijker om te verdedigen vond ik.

Een mooie en geslaagde dag, goed georganiseerd door onze nieuwe bestuursleden Leon en Saskia en opvallend, vond oud-voorzitter Anton van Hooff: dat er geen sfeer van verbetenheid heerste waarvan vrijdenkers zo vaak worden beticht; er werd veel en hartelijk gelachen. En dat was zeker een verdienste van dagvoorzitter Joep Schrijvers!

Uit het bestuur

Het vernieuwde bestuur van De Vrije Gedachte is de afgelopen twee vergaderingen onder meer bezig geweest met de voorbereiding van de Vrijdenkersdag – inmiddels volgens ons geslaagd verlopen – en de Anton Constandselezing in oktober. En dan gaat het natuurlijk over de sprekers, de accommodatie, hoeveel bezoekers we zouden kunnen krijgen en de kosten. U hoort de uitslag nog wel.

Op uitnodiging van het Bestuur van het Atheïstisch Verbond hebben beide besturen met elkaar gesproken voorafgaande aan de lustrumviering van het AV te Harderwijk op zaterdag 13 juni (foto's hieronder). Ergernissen uit het verleden zijn besproken en afgedaan en afgesproken is om in goede samenwerking verder te gaan. We beschouwen elkaar als zusterverenigingen en DVG doet nu ook mee aan de petitie 'Strikte scheiding van kerk en staat' (zie De Vrijdenker 2014-10, pag. 13). Daarna hebben wij de lustrumviering meegemaakt met lezingen van Floris van den Berg, Paul Cliteur en terrorismedeskundige David Suurland.

Enige data:

Op 4 september is de presentatie van het nieuwste boek van Floris van den Berg, getiteld 'Beter weten' (meer bijzonderheden onderaan pagina 15); op 14 september de promotie van Vincent Stolk. De Anton Constandselezing / uitroeping Vrijdenker van het jaar – te weten Karin Spaink – is op 10 oktober, de inaugurele oratie van Prof. Jeroen ten Voorde is op 27 oktober.

Dik Kruithof, secretaris

Links: Fabian van Langevelde en AV-voorzitter Peter Waterdrinker; onder: Peter Waterdrinker, Floris van den Berg, David Suurland en Paul Cliteur. Harderwijk 13 juni 2015.

‘Mohammed, hou op!’

Thomas Spickmann

Thomas Spickmann (1973) is constructeur en redactielid van De Vrijdenker.

In januari dit jaar ben ik ineens ernstig ziek geworden. Ik was in mijn flat, kreeg een hersenbloeding, kon de balans bij het lopen niet meer houden en ben daarom ernstig gevallen. Met mijn hoofd ben ik ergens tegen gebotst met een bloedende wond bij mijn linker wenkbrauw als gevolg. Mijn collega's bij wie ik mij meldde en die zich begonnen zorgen te maken brachten mij op een gegeven moment naar de huisarts. Daarna ben ik met een ambulance naar het UMC Utrecht vervoerd. Na een succesvolle operatie lag ik een nacht op de intensive care en achteraf een paar dagen op de medium care (samen met meer dan tien andere patiënten). Vervolgens ben ik naar de gewone afdeling verplaatst. In februari was ik in een revalidatiecentrum in Utrecht-Overvecht waar ik onverwacht snel opknapte. Begin maart mocht ik naar huis en stapsgewijs het werk hervatten. Inmiddels ben ik volledig hersteld zonder restverschijnselen.

Gezien de bloedsporen die ik in mijn flat achterliet vroegen zich mijn collega's af of ik misschien door een godsdienstfanaat aangevallen was. Zij waren er achter gekomen dat ik al enige tijd redactielid van de Vrijdenker was, bovendien was het in de tijd net na de aanslag op Charlie Hebdo in Parijs. Daarom hebben zij de politie ingeschakeld. Op de medium care van het ziekenhuis werd ik door twee agenten bezocht en ondervraagd. Ik was echter door niemand in elkaar geslagen. De verwonding aan mijn hoofd en de bloedsporen als gevolg waren ontstaan omdat ik ernstig gevallen was. Het onderzoek werd door de politie afgerond. Tot nu toe blijkt de inzet voor de Vrijdenker niet al te gevaarlijk te zijn. Wat dat betreft kan ik de lezer geruststellen.

Onder mijn medepatiënten op de medium care was Mohammed, blijkbaar iemand van Marokkaanse afkomst. Hij kreeg veel bezoek van zijn familie, maar ook van iemand die een islamitische theoloog of zelfs imam was. Op een paar meter afstand van mij ging hij zitten om voor mijn buurman iets uit de koran voor te zingen, d.w.z., niet voor te lezen, maar voor te zingen. Dat andere patiënten of bezoekers er last van zouden kunnen hebben hield hem niet tegen.

In de nacht deed zich tussen Mohammed en de dienst hebbende verpleegkundigen, twee jonge vrouwen, een conflict voor. Mijn buurman maakte lawaai en één van de zusters riep: 'Mohammed, hou op!'. Vervolgens vervolgde vroeg één van de zusters: 'Waarom doe jij dat?'. Hij zei: 'Zijn gekke mensen hier'. Toen regeerde zij: 'Nee, die zijn niet gek. Jij houdt nu op!' Wat later moest hij gewassen worden, maar hij aarzelde. Daarom vroeg de verpleegkundige: 'Wat is het probleem?' Mijn buurman zei: 'Twee jonge vrouwen!' Daarop zei zij: 'Jij wilt een man, maar die is er niet, dus, jij moet het met ons doen.' Hoe het precies verder ging weet ik niet en het is ook niet

al te belangrijk. Het is aan de lezer om zich voor te stellen welke culturele of religieuze oorzaken zulke conflicten mogelijk hebben. Als ik mij in het ziekenhuis aan de regels houd, verwacht ik het ook van mijn medepatiënten, ook al hebben zij een andere achtergrond.

Na mijn verblijf in de medium care ben ik twee keer door onze hoofdredacteur René van Elst bezocht, één keer op de gewone afdeling van het UMC Utrecht en één keer in het revalidatiecentrum. Hij heeft mij niets uit de koran voorgezongen. Echter spraken wij over het tijdschrift

en bovendien vertelde ik hem een heleboel over de Duitse vrijdenkerij.

Mohammed werd ook op gegeven moment naar de revalidatiekliniek verplaatst waar ik verbleef en waar ik hem weer tegenkwam. Deze instelling bevindt zich in de wijk Utrecht-Overvecht waar veel moslims wonen en waar de islam overal op straat waarneembaar is. Toen ik eind februari naar huis mocht zat mijn medepatiënt nog in de rolstoel. Hij knapte langzamer op dan ik. Inmiddels ben ik volledig hersteld en gaat het goed met mij.

Boekbespreking: Michel Houellebecq, *Onderworpen*

De Arbeiderspers, Amsterdam, 2015, vertaald door Martin de Haan.

Floris van den Berg (zie pag. 15)

Houellebecq en boekomslag zijn afgebeeld op de cover

Een islamitische dystopie

'[...] zo veel intellectuelen hadden in de loop van de twintigste eeuw Stalin, Mao of Pol Pot gesteund zonder dat het hun ooit echt kwalijk was genomen; een intellectueel hoefde in Frankrijk niet verantwoordelijk te zijn, dat lag niet in zijn natuur.' (p. 212).

En zo zijn er in de 21ste eeuw intellectuelen die het islamisme steunen of het indirect steunen door kritiek op de islam scherp te veroordelen. Hoe kan het toch dat zoveel intellectuelen steeds maar weer verdwalen in het woud der ideeën en terecht komen bij onderdrukkende ideologieën en epistemologische idiotismen? De Franse schrijver Michel Houellebecq schetst een bijzonder onaangenaam toekomstbeeld van hoe gemakkelijk het bolwerk van vrijheid en Verlichting – de Sorbonne Universiteit – zwicht voor de islam. De roman *Onderworpen* is een dystopie. Een nachtmerrie. Toch is elk nieuw boek van Houellebecq een sensatie: wat kan die man schrijven! Maar wat hij schrijft is verontrustend. Je kunt moeilijk sympathie hebben met de seksistische antifeministische hoofdpersoon François (of met Houellebecq zelf – die veel lijkt op zijn hoofdpersonen), dat hoop ik althans.

In 2003 verscheen het boek *Tegen de islamisering van Nederland* van Pim Fortuyn die beargumenteerde dat “de politieke islam de grootste bedreiging voor de vrede in West-Europa is.” Ik wil eraan toevoegen, niet alleen voor de vrede, maar vooral ook de vrijheid. De reacties van de

intelligentsia van Nederland waren indertijd dat Fortuyn overdreef en van een mug een olifant maakte: er waren heus belangrijker zaken dan moslims en de islam in een kwaad daglicht te stellen. Het werk van Fortuyn werd gezien als een bijdrage aan de radicalisering; juist door islamkritiek zou de islam van zich laten horen. Anno 2015 is er van islamisering van de Nederlandse samenleving nog geen sprake. Maar het is wel duidelijk dat de islam, en niet alleen de terreurdreiging, een groot probleem vormt. Door het nog bestaande verzuilde systeem in de samenleving, nestelt de islam zich inmiddels wel in het onderwijs, in de gezondheidszorg (de besnijdenisklinieken), in het omroepbestel, in gevangenis- en in moskeeën die vrijelijk gebouwd kunnen worden en van waaruit haat en verdeeldheid gepredikt kunnen worden. Theo van Gogh is op gruwelijke wijze vermoord door een moslim. Er zijn tal van doodsdreigingen geweest, er zijn aanslagen vrijdeld en er is permanente politiebewaking nodig voor Geert Wilders omdat hij grote kans loopt vermoord te worden door een moslim. Geen krant wil moslimcartoons vertonen ofwel uit angst of vanwege zelfislamisering: het niet (onnodig) willen kwetsen van moslims. Het is een enge gedachte dat er een flink aantal moslimmannen rondloopt die maar wat graag Wilders (en Hirs Ali, en Westergaard, enzovoorts) zouden willen vermoorden als ze daartoe kans zouden zien. De islam is blijkbaar een ideologie die mensen aan kan zetten tot moord. We zijn voorlopig nog niet af van de islam.

We denken vaak dat de open samenleving van het vrije Westen zoals die na WW2 gestalte kreeg tot in de verre toekomst zo zal blijven, zelfs dat de vrijheden en welvaart alleen maar zullen toenemen. Dat is in ieder geval wat ik zelf heel lang heb gedacht. De welvaart en vrijheid zijn toegenomen, het communisme is geïmplodeerd. De liberale democratie is het einde van de geschiedenis. Het ideologische einde van de geschiedenis. Ik ben nog steeds van mening dat in essentie de liberale democratie het einde van de geschiedenis is in de zin van dat het lijkt alsof dat een staatsvorm is die de meest rechtvaardige en vrije samenleving kan creëren die er ooit is geweest. Alle politieke veranderingen zullen zich binnen het paradigma van de liberale democratie afspelen. Echter, er is geen garantie dat dit ook echt gaat gebeuren. Er is een kans dat de verworven vrijheden weer zullen worden ingeperkt. Dat de vrije en open samenleving weer gesloten zal worden.

In de roman *Onderworpen* speelt zich een liberaal horrorscenario af: Frankrijk islamiseert. Er is een grote moslimpartij en er komt een eerste islamitische regering in Frankrijk. De moslimpartij vormt een coalitie met de socialisten als een blok tegen het rechtse Front National. De socialisten krijgen ministersposten op economie en financiën, maar de moslims krijgen onder andere onderwijs. Er worden in rap tempo onderwijs Hervormingen doorgevoerd. Alle docenten moeten moslims zijn, jongens en meisjes gescheiden onderwijs. De beroemde Sorbonne universiteit wordt ook

geïslamiseerd. De docenten kunnen kiezen: of bekeren tot de islam, of kiezen voor een royale oprotpremie. Het geld is geen probleem: Saudi-Arabië subsidieert ruimhartig. Ook in het maatschappelijk leven is er een omslag: de kleding van vrouwen moet een stuk bedekter.

De hoofdpersoon uit het boek is hoogleraar Franse letterkunde aan de Sorbonne. François is gespecialiseerd in de schrijver Joris-Karl Huysmans (1848-1907). Aangezien ik niet zo bekend ben met de Franse literatuur, moest ik nakijken of deze figuur door Houellebecq is verzonnen. Huysmans blijkt te bestaan. Huysmans bekeert zich in de loop van zijn carrière tot het katholicisme en draagt zijn geloof uit in zijn werk. Hij trekt zich uiteindelijk terug in een klooster. De hoofdpersoon koppelt alles wat hij denkt en zegt terug aan Huysmans. François is een lege huls; hij is een egoïstische, misantropische nihilist. Hij heeft nauwelijks interesse in wat er in de wereld, of op de universiteit gebeurt. Hij is opportuun qua seks, heeft regelmatig relaties met studentes en is een hoerenloper. Het is te hopen dat het beeld dat Houellebecq schetst van de letteren faculteit fictie is: de wetenschappers zijn mensen die proefschriften en artikelen produceren door eindeloos op een heel klein stukje van de letterkundige traditie te graven. Ik dacht altijd dat ik wetenschap zonder enig doel aanmoedigde, maar nu ik dit gezever lees brengt het me aan het twijfelen. Hoeveel meer proefschriften en artikelen kun je publiceren over het werk van (grote en minder grote) schrijvers, als Huysmans? Dat geldt voor de filosofie natuurlijk ook: hoeveel mensen zijn er niet gepromoveerd op het orakel Heidegger? Houellebecq is zelf een schrijver waar in de toekomst mensen op zullen promoveren. Er zullen hoogleraren letterkunde zijn met Houellebecq als specialisme – behalve dan als het scenario zoals dat in *Onderworpen* wordt beschreven, waarheid wordt en het onderwijs islamiseert. In dat geval is Houellebecq's werk taboe.

In een mooie overpeinzing over Huysmans merkt François over literatuur op:

Maar alleen literatuur kan je de indruk geven van contact met een andere menselijke geest, zijn zwakke en zijn grootse kanten, zijn tekortko-

mingen, zijn bekrompenheden, zijn dwangvoorstellingen en zijn overtuigingen; met alles wat hem aangrijpt, interesseert, opwindt of tegenstaat. Alleen literatuur kan je in contact brengen met de geest van een dode, op een directere, completere en diepere manier zelfs dan met een vriend met wie je praat – want hoe die en hoe duurzaam een vriendschap ook is, nooit geef je je in een gesprek zo volledig bloot als tegenover een lege pagina, voor een lezer die je niet kent. (p. 9)

De levensstijl van de hoofdpersoon en trouwens ook de andere personages die de revue passeren, is walgelijk: hij is een rokende, alcoholistische, afhaaleten etende antifeministische seksist die vrouwen puur als lustobject ziet – andere vrouwen merkt hij niets eens op. Politiek engagement is hem vreemd. De milieuproblemen, de vleesdiscussie, het is allemaal niet aan hem besteed. Hij is dan ook een lichamelijk wrak, terwijl hij pas in de 40 is. Ik werd onpasselijk van de rooklucht waarmee het boek doordesemd is en van de vele slemppartijen.

Frankrijk islamiseert en de Sorbonne wordt Islamitisch. De hoofdpersoon wordt ontslagen met behoud van salaris. Maar dan wordt hij persoonlijk door de rector gevraagd of hij niet toch hoogleraar wil worden, met een ontzettend hoog salaris en zeer weinig verplichtingen. De Sorbonne wil prestige (al is het een raadsel waarom deze Huysmans-expert daar bij zou horen). De enige voorwaarde is dat hij zich bekeert tot de islam. Wellicht tot zijn eigen verbazing volgt hij het voorbeeld van Huysmans die zich bekeerde, zij het tot een ander geloof. Daar eindigt het boek. Met de suggestie dat hij zich zal wentelen in zijn privileges, inclusief het recht op polygamie.

De vrijheid van het individu, de rechten van de mens, worden in een mum van tijd verkwaanseld en het eigenbelang zegeviert. Vrouwen worden hun moeizaam verworven vrijheden weer afgenomen. Houellebecq is niet heel uitgebreid over hoever de samenleving islamiseert en welke aspecten van de sharia worden overgenomen: of abortus en euthanasie worden verboden, of de vrijheid van meningsuiting wordt ingeperkt, of vrijheden voor homoseksuelen worden beperkt, of de doodstraf wordt ingevoerd, of nudisme

wordt verboden...

Natuurkundige Nils Bohr merkte op dat: "Prediction is very difficult, especially if it's about the future." We kunnen de toekomst niet voorspellen, maar het is goed om na te denken over verschillende mogelijke paden, vooral omdat wijzelf mee kunnen bepalen welk pad het gaat worden. Het is mogelijk dat in de toekomst de islam meer invloed zal hebben. In mijn eigen boek *Prometheus* merkte ik op dat 'De 21ste eeuw zal de eeuw van de islam zijn'. Dan hoop ik natuurlijk niet, dat is een gruwelgedachte!! Maar het is wel iets dat mogelijk is, zeker gezien de demografische ontwikkelingen van moslims. Als we niet willen dat dit scenario zich voltrekt zullen we zeer op onze hoede moeten zijn. De liberale democratie is met moeite en strijd verworven, er is geen garantie dat dit in de toekomst zal standhouden.

Onderwerping is geschreven vóór de aanslag op Charlie Hebdo in januari 2015.¹ Die aanslag laat zien dat er een fundamentele botsing is tussen de kernwaarden van de Franse revolutie (en de Verlichting) en de islam. De vrijheid van meningsuiting is een kernwaarde van de open samenleving, en het is een gruwel voor moslims. Voor veel gelovigen trouwens – maar moslims zijn bereid te moorden voor hun boosheid, niet veel andere gelovigen doen hun dat na. Er zit echt iets in de islam zelf dat dit bewerkstelligt. Een wereld zonder islam zou een betere wereld zijn.

Onlangs las ik de ecologische dystopie *The Collapse of Western Civilization* (2015) van de wetenschapshistorici Orestes en Conway. De kans dat ons een ecologische catastrofe te wachten staat is zeer groot. Het beeld dat de auteurs van de toekomst schetsen is verontrustend. De islamitische dystopie kan daar als verontrustend toekomstvisioen bijgevoegd worden. Als wij willen dat de toekomst net zo blijft zoals nu, dan zullen wij radicaal moeten veranderen. Literatuur kan meer zijn dan verhaaltjes. De dystopie is springlevend. En dat is beangstigend.

1) Op de Nederlandse wikipagina over deze aanslag staat geen cartoon afgebeeld. De angst voor geweld leidt tot zelfcensuur. Is dat het begin van islamisering?

Bespreking van *Den ingebeelde chaos en de gewaande werelswording der oude, en hedendaagze wysgeeren veridelt en weerlegt*,

van Hendrik Wyermars, hertaald door Michiel Wielema, 144 blz., Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2015

Dik Kruithof (zie pag. 9)

Hendrik Wyermars was 25 jaar oud toen hij een boek schreef met deze titel en we weten niet veel meer van hem dan dat hij 25 jaar oud was en eigenlijk schavenmaker maar werkzaam als 'kantoor knecht'. Daarnaast was hij 'dus' amateur-filosoof: hij toonde met natuurkundige en filosofische argumenten de eeuwigheid van de wereld aan en vond dat het Bijbelse scheppingsverhaal een aan het heidendom ontleende mythe was.

Zijn boekje verscheen in 1710 en de Amsterdamse dominees zagen het, ondanks een dun theologisch sausje dat hij over zijn opvattingen had gegoten, aan voor een bedreiging. Ze klaagden bij het stadsbestuur en Wyermars werd opgepakt en veroordeeld tot 15 jaar eenzame opsluiting en verbanning. Toen hij vrijkwam, 40 jaar oud dus, verliet hij de stad niet en slaagde erin om negentien jaar onopgemerkt daar te leven. Daarna maakten de Amsterdamse autoriteiten hem het leven zo moeilijk dat hij in 1757 overleed.

In die negentien jaar dat hij in stilte in Amsterdam woonde had hij waarschijnlijk wel contacten met volgelingen van Spinoza. Zijn boek had in elk geval enige bekendheid in die kringen en heeft zelfs Duitsland bereikt want het is gevonden in de verzameling van de Frankfurter burgemeester en boekenverzamelaar Von Uffenbach. Toch heeft het tot 1974 geduurd voor er in Nederland afzonderlijk over hem werd geschreven in het Tijdschrift voor de Studie van de verlichting.

Michiel Wielema heeft een duidelijke, heldere hertaling gemaakt van het boek van Wyermars van ruim honderd bladzijden. Vooraf schetst Wielema een helder beeld van de tijd waarin Wyermars leefde, van de mogelijke leermeesters en tijdgenoten die hem inspireerden en vertelt hij over zijn leven.

Het boek telt honderd paragrafen waarvan Wyermars 65 nodig heeft voor de door hem weerlegde opvattingen van Lucretius Carus en Dirk Santvoort (een andere amateurfilosoof - Red.) en 35 om alle godsbewijzen die hij kende te weerleggen.

Uit paragraaf 68-69 Vier gangbare bewijzen voor het bestaan van God:

"Alhoewel ik best wil geloven dat deze vier bewijzen, of tenminste enkele ervan, voor veel mensen overtuigend genoeg zijn, moet ik evenwel oprecht betuigen dat noch dit viertal, noch een ervan mij volkomen overtuigt."

Uit paragraaf 82, In welke zin is God de oorzaak van de beweging?:

Maar omdat men de dingen vanuit hun naaste oorzaken

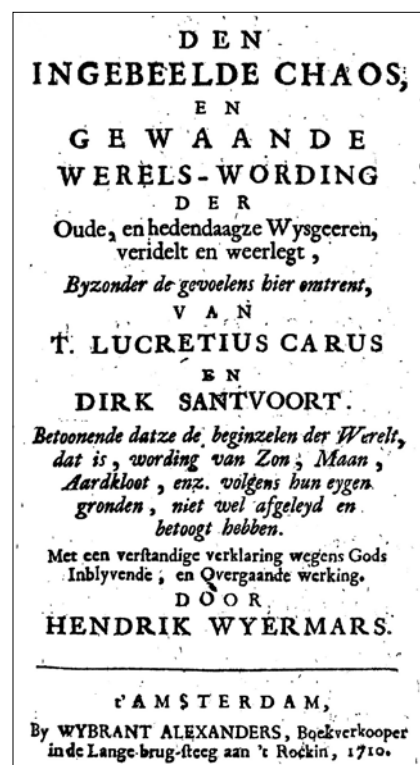
moet verklaren, moet men eigenlijk zeggen dat alle bewegingen en gebeurtenissen geheel natuurlijk zijn. Het is dus dwaasheid te denken dat de natuur ooit een begin heeft gehad."

Paragraaf 100, Conclusie: de wereld en het heelal bestaan eeuwig:

"Uit al het voorafgaande blijkt dat er geen argumenten (die volledig overtuigend zijn) kunnen worden gegeven – ik heb ze althans tot nu toe niet gehoord – waarmee het begin en einde van deze stoffelijke aarde, zon, maan en dergelijke kan worden aangetoond. Want wij hebben laten zien dat noch de oude noch de moderne filosofen hierin geslaagd zijn, en dat de Heilige Schrift (welbegrepen) zoets evenmin leert. En daarom concluderen wij op grond van deze en veel meer andere redenen die in de loop van dit boek gegeven zijn, dat de stoffelijke wereld, evenals het uitgestrekte heelal, van en tot in alle eeuwigheid is. En dat is wat ik mij had voorgenomen te bewijzen."

Aanvulling van de Redactie:

Het originele boek uit 1710 staat gescand op internet – sommige pagina's zijn wat moeilijk leesbaar; zie: <http://books.google.nl/books?id=DN1aAAAAcAAJ>
Beweeg met het muispijltje over EBOOK LEZEN, dan krijgt u de optie om het als pdf te downloaden.

Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (5)

Een kritisch-rationele handreiking

Gerhard Elferink

11. Wensdenken

1. Godgeloof is gegrondvest in wensdenken. De gelovige mens denkt niet te kunnen leven zonder dat zijn leven een 'doel' heeft, oftewel, naast een subjectieve ook een objectieve zin.
2. Om objectieve zin aan een eindig leven te kunnen geven, moet het leven niet eindig zijn in absolute zin. Dit houdt in dat er ná de dood nog een vervolg op het bestaan nodig is. Ergo, er moet naast de bestaande werkelijkheid ook nog een andere werkelijkheid bestaan.
3. Daarvan heeft de gelovige natuurlijk geen kennis. Hij hóópt het alleen maar, en wel zó sterk, dat hij het nog gelooft ook! Om dit alles 'werkelijkheid' te laten worden, heeft de gelovige niets aan de onpersoonlijke natuur. Integendeel, die natuur moet juist bedwongen worden!
4. Voor zijn wensdromen heeft de gelovige iets nodig dat denkt en voelt als hij. Zich in zijn zorgen en angsten kan inleven. Kortom, een wezen als hijzelf. Maar omdat het wezen hem uiteindelijk de gewenste onsterfelijkheid moet schenken, moet het vanzelfsprekend wel over almacht beschikken. Het moet een wezen zijn door wie of uit wie alles eens is ontstaan en tot wie alles - in het bijzonder de gelovige - zal terugkeren. Zo'n wezen, door de gelovige God genoemd, moet voor hem natuurlijk wel het allergrootste, het allerhoogste, zijn dat hij zich kan indenken.
5. Al de zogenaamde 'geopenbaarde waarheden' zijn de mondelinge en schriftelijke uitdrukkingen van al die wensdromen en voorstellingen, en niet meer dan dat.

12. 'Dialog' tussen een theïst en een kritisch-rationalist

Ik geloof in God. Geloof jij ook in God?

'Nee.'

Dus jij gelooft niet in God.

'Nee! Er bestaat geen God zolang zijn bestaan niet is aangetoond. Jij gelooft dat hij bestaat. Dat is jouw goed recht. Maar dat wil niet zeggen dat als jij in God gelooft en ik niet, ik dan niet in God geloof. Waarom zou ik niet-geloven in iets dat niet bestaat? Zoiets is een vanzelfsprekendheid. Daarop is 'geloven' niet van toepassing.'

Jij vindt dus dat je wel kunt geloven in het bestaan van iets welks bestaan nooit is aangetoond, maar dat je er niet niet in kunt geloven. Maar hoe zit het dan met het Higgs-boson? Natuurkundigen geloven dat het bestaat, hoewel het nog nooit is aangetoond. Kun je dan ook niet niet-geloven in het Higgs-boson?

'Op grond van de huidige stand van de natuurwetenschappen en om het standaardmodel van de deeltjesfysica kloppend te maken, wordt het als zeer waarschijnlijk geacht dat het bewuste boson daadwerkelijk bestaat. Dat is evenwel geen geloven maar een prognose op basis van een hypothese. Zolang het Higgs-boson niet is aangetoond, blijft het een aanname. Als je het standaardmodel niet onderschrijft, kom je mogelijkerwijs niet tot de conclusie dat er een Higgs-boson moet bestaan. Dat

heeft evenwel met niet-geloven in het Higgs-boson niets van doen. Elke vergelijking met het al dan niet geloven in God gaat mank. Er bestaat geen enkele wetenschappelijk reden meer om het bestaan van God aan te nemen. Er zijn tegenwoordig veel aannemelijker theorieën om het ontstaan van de 'zijnden' te verklaren. Deze theorieën leiden wel naar de aanname dat er een Higgs-boson moet bestaan, maar nooit naar het bestaan van God. En als er een andere overtuigender theorie wordt ontwikkeld waarvan het niet aan te tonen Higgs-boson niet meer de sluitsteen is, zal deze nieuwe theorie worden omarmd en de oude verlaten.

Zouden de godgelovigen ook eens moeten doen! Zolang er voor het ontstaan van de kosmos en, meer specifiek, het leven in al zijn facetten geen betere verklaring te bedenken was dan dat dit alles wel het werk moest zijn van een almachtig en eeuwig bestaand Opperwezen, was het geloof in een godheid te billijken. Maar inmiddels hebben de natuurwetenschappen zoveel betere verklaringen aangedragen, dat een zo archaïsche voorstelling van zaken als een goddelijke schepper domweg niet meer te handhaven is. Tenzij de godgelovige, om redenen van onwil de werkelijkheid te accepteren zoals zij is, die verklaringen niet voor waar wil hebben.'

Dus wij godgelovigen zouden ons moeten neerleggen bij zoiets als toeval en doelloosheid en de eindigheid van menselijk leven? Dat nooit!

'Inderdaad. Dat nooit! Daarmee heb jij het diepste wezen van het godgeloof kernachtig samengevat. Arthur Schopenhauer zei het al. Mensen worden gedreven door, en zijn onderworpen aan, een blinde, onredelijke wil. En ik voeg daaraan toe: religieuze mensen in het bijzonder!'

Gerhard Elferink (Twente, 1943) is voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid van De Vrije Gedachte.

13. Natuurwetten

1. Er bestaan geen natuurwetten als zodanig. Eeuwenlange empirie heeft ons tal van regelmatigheden in de natuur doen ontdekken, die wij vervolgens in hanteerbare mathemati-

sche formules hebben vervat en tot universele natuurwetten verheven.

2. Om te doorgronden hoe alles ontstaan is en waarom alles is zoals het is, zijn ze van buitengewoon belang. Natuurwetten maken ons duidelijk langs welke lijnen de kosmische ontwikkeling heeft plaatsgevonden.
3. We maken echter een kardinale denkfout als we daaruit concluderen dat deze natuurwetten daarom ook aan de basis van onze kosmos staan! Gelijk de sneller bewegende moleculen de temperatuur doen stijgen en niet de temperatuurstijging de toegenomen bewegingssnelheid veroorzaakt, bepaalt ook de aard van onze kosmos de natuurwetten en niet de natuurwetten de aard van de kosmos. Niet onze waarnemingen zijn immers bepalend, maar de essentie van het waargenomene!

14. De kosmos en wij

1. Uit de hele manier waarop in de samenleving over occulte zaken, waaronder godsdiensten, wordt gedacht en gesproken, blijkt telkens weer dat veel mensen geen flauwe notie hebben hoe de kosmos in elkaar steekt. Het overgrote deel van de bevolking, ook beter opgeleiden, ontbreekt het aan de elementaire kennis van natuur- en scheikunde. Twee kennisgebieden die sinds pakweg het midden van de negentiende eeuw méér kennis over de kosmos en onszelf in zich bergen dan alle filosofen, theologen, en noem verder maar op, voordien bij elkaar hebben bedacht en geschreven.
2. Een manco aan essentiële kennis dat al die verkopers van metafysische onzin goed van pas komt. Onwetenden kun je nu eenmaal makkelijker iets op de mouw spelden.
3. De enige remedie tegen deze volkmisleiders is kinderen al in een zo vroeg mogelijk stadium vertrouwd te maken met de basisprincipes van chemie en fysica, en dit als 'Algemene Vorming' hun hele verdere schooltijd te blijven volhouden, los van de in een later stadium gekozen vakkenpakketten.

4. Hoe moeten wij ons een atoom voorstellen? Wat is de reden dat atomen met elkaar reageren en moleculen vormen, en vervolgens moleculen onderling tot weer nieuwe moleculen? Wat is het wezen van elektriciteit en magnetisme, en wat weten wij van de diverse vormen van energie? Wat is de relatie tussen materie (massa) en energie?
5. Belangrijk is kinderen er vroegtijdig mee vertrouwd te maken dat, zoals de dingen op ons overkomen, alles te

maken heeft met de gevoeligheid van onze (beperkte) zintuigen. Beschikten wij over zintuigen die ons een blik in de microwereld mogelijk maakten, dan zouden wij zien dat wat in de macrowereld als een massieve tafel op ons overkomt, in werkelijkheid uit nagenoeg niets bestaat. En wat voor de tafel geldt, geldt ook voor het eigen menselijk lichaam. Ook al kun je je met zo'n lichaam zeer pijnlijk aan zo'n tafel stoten!

6. Door de wijze waarop de weinige massa op atomair niveau gestructureerd is, wordt het 'niets' ingesloten en wekt het op macroniveau de indruk 'iets' te zijn. Materie is door massa gevangen niets. En aangezien massa tot energie te herleiden is (en omgekeerd), is materie in feite door energie gevangen niets.
7. Energie is onmateriële (onstoffelijke) invloed, of anders gezegd, teweegebracht op afstand. Die afstand kan binnen het microbereik liggen, maar evenzogoed kan die invloed merkbaar zijn over afstanden die in lichtjaren worden uitgedrukt. Denk aan het over grote afstand door het luchtledige tot ons komende zonlicht. Ondanks de kolossale afstand van circa 150 miljoen kilometers tussen de zon en onszelf, brengt het zonlicht in onze ogen, huid, zenuwen en hersenen iets tewee dat wij als 'licht' en 'warmte' ervaren. Zij nog opgemerkt dat de van de zon afkomstige elektromagnetische straling met golflengtes tussen de 0,4 en 0,8 duizendste millimeter pas in onze hersenen licht wordt!
8. Omdat energie louter een invloed is, een aantrekkingskracht (sterke en zwakke kernkracht, graviteitskracht, elektromagnetisme), is een ontstaan van de kosmos uit het niets niet geheel ondenkbeeldig.
9. Zeker zo belangrijk is het kinderen te overtuigen dat, evenals bij de hun vertrouwde computer, ook menselijke software (het gehele menselijke subject) altijd van hardware afhankelijk is. Ook menselijke software heeft een materiële 'drager' nodig. En dat is het menselijke lichaam, meer specifiek: de menselijke hersenen, het menselijk brein.
10. Evenals de computersoftware niets is zonder de stoffelijke computer met al zijn essentiële onderdelen, is ook de menselijke software niets zonder de stoffelijke hersenen. Er kan dus geen sprake zijn van menselijke subjecten die los van het menselijk brein als ziel, geest of spook ergens 'rondzweven', dan wel op een bepaalde plek in een andere dimensie verblijven, en ook nog eens van zichzelf bewust kunnen zijn.
11. Want waaruit bestaat zo'n 'vrije ziel' dan wel? Energie, hoor je wel eens beweren. Pure energie. Maar wat voor energie dan wel? Elektromagnetische? En hoe wordt die 'pure energie' dan van zichzelf bewust? Rood licht is ook energie. Maar zou rood licht van zichzelf bewust zijn en weten dat het rood licht is? Ik heb zo mijn twijfels.

Wordt vervolgd.

In De Vrijdenker 2014-08 (pag. 31) heeft u de bespreking door Enno Nuy kunnen lezen van de trilogie *De grote eeuw* van de Zweedse auteur en journalist Jan Guillou. Inmiddels is de trilogie een quadrilogie geworden. Hier volgt de bespreking van het vierde deel.

Redactie

Jan Guillou – *De kop in het zand*

Prometheus, 394 pagina's

Enno Nuy

Enno Nuy (Aerdts, 1950) is ondernemer en oud-hoofddirecteur van De Vrijdenker

In dit vierde deel van de familiesaga Lauritzen (eerder verschenen al *Bruggenbouwers*, *Dandy uit het noorden* en *Tussen rood en zwart*) beschrijft Jan Guillou de periode 40 – 45. Uiterst interessant alleen al vanwege de specifieke positie van de Scandinavische landen en de Lauritzen broers ten opzichte van bijvoorbeeld Engeland en Duitsland.

De twee oudste van de broers hadden een regelrechte hekel aan de Engelsen, die ze als een laf volk beschouwden dat hun oorlogen liet vechten door ingezetenen uit hun koloniën, meer specifiek uit India, en zich nimmer bekommerden om

hun gesneuvelde soldaten in de Grote Oorlog. Sverre, de jongste van de drie, had ooit een liefdesrelatie met een Engelsman als gevolg waarvan hij vermoedelijk wat minder negatief over hen dacht.

Voor Lauritz en Oscar echter vertegenwoordigde Duitsland de beschaving zoals zij die hadden leren kennen tijdens hun scholing in het verre Dresden. Zij zagen Duitsland als een grootse natie, moesten niets hebben van de bruinhemden en hoopten dat Duitsland deze oorlog zou winnen opdat de status ante zou kunnen worden hersteld.

Tegelijkertijd werd Noorwegen door de Duitsers bezet, bleef Zweden de gehele oorlog neutraal en trok Finland ten strijde tegen de Russen. Ook ontstonden er in de Scandinavische landen verschillende verzetsbewegingen met alle complicaties en verwikkelingen van dien. Verwikkelingen die ook de familie Lauritzen niet ongemoeid zouden laten. De oudste zoon diende als SS-er onder de Duitsers, de jongste zoon in dienst van de Zweedse marine, de oudste dochter was actief in het Noorse verzet en de jongste dochter werkzaam bij de Zweedse inlichtingendienst.

De journalist Jan Guillou weet deze periode helder te tekenen in wederom een prachtige roman die als een heuse page turner leest. In *De kop in het zand* gaat het uitsluitend om Lauritz,

de oudste broer en familieoudste, de onbetwiste vaderfamilias ook. Deze Lauritz leren we kennen als een in meerdere opzichten maar vooral in politiek opzicht naïeve man.

Als bomber Harris in februari 1945 uitgerekend het zo geliefde Dresden met de grond gelijk maakt – een stad die op geen enkele manier een militair belang vertegenwoordigde – wordt de grond onder de voeten van bruggenbouwer Lauritz weggetrokken. Als hij zich enkele maanden later voor het eerst realiseert dat die waanzinnige geruchten over het lot van de joden wel degelijk klopten en dat zijn geliefde Duitsland in staat en bereid was gebleken tot zulke ongekennde wrede heden, stort zijn wereld definitief in en wordt hij met stormkracht een nachtmerrie ingezogen.

Guillou is misschien niet de grootste literator maar hij schreef wel prachtige boeken en dit is er een van. Ofschoon de centrale rol van Lauritz logisch is en verdedigbaar, is het toch jammer dat de beide andere broers geen enkele karakterontwikkeling meekrijgen in dit vierde deel. Ze waren tot leven gekomen in de eerder verschenen trilogie en komen er nu wat bekaaid van af. Maar dat neemt niet weg dat *De kop in het zand* een grootse roman is geworden.

WERELDS NIEUWS

Nederland minder religieus

Alleen allochtonen en ouderen geloven nog, meldt Het Parool op 13 mei 2015. Onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft uitgewezen dat nog maar de helft van de Nederlanders zich religieus noemt. Alleen onder niet-westerse allochtonen en onder ouderen speelt het geloof een grote rol.

Amerika minder christelijk

Volgens NRC-HB van 13 mei 2015 is het percentage Amerikanen dat zichzelf christen noemt in 7 jaar gedaald van 78 naar 71, vooral onder jongvolwassenen. Het percentage niet-religieuze Amerikanen is gestegen van 16 naar 23. Dat is nu de grootste groep na de evangelische christenen, vooral in het westen. 5,9% hangt een niet-christelijke religie aan. E.e.a. blijkt uit onderzoek van het Pew Research Center.

Wat is het Humanistisch Erfgoed u waard?

Bert Gasenbeek, directeur Humanistisch Historisch Centrum

Als trouwe aanhanger van De Vrije Gedachte kent u waarschijnlijk het antwoord op bovenstaande vraag. Tenslotte bestaat er een langdurige relatie tussen het Humanistisch Historisch Centrum (HHC) en onderzoek naar de geschiedenis van de vrijdenkersbeweging. Ik wijs bijvoorbeeld op de boeken *God noch autoriteit*, *Denkers zonder dogma's*, en op de delen uit de reeks het Humanistisch Erfgoed over Jan Hoving, Leo Polak en Multatuli. Zonder het HHC zouden deze boeken zeer waarschijnlijk niet verschenen zijn! Toch is het belang van het Humanistisch Erfgoed niet voor iedereen zo evident. Het Humanistisch Historisch Centrum kan daarom niet zonder uw financiële steun om belangrijke projecten die als doel hebben humanistisch erfgoed veilig te stellen voor de toekomst, uit te kunnen voeren. Daarom is het HHC gestart met een fondsenwervingscampagne: Vriend van het Humanistisch Erfgoed. Als Vriend draagt u bij aan de drie kerntaken van het HHC:

1. Archiveren van humanistisch erfgoed.
Het HHC heeft voor Humanitas 54 dozen met materiaal omgezet in een toegankelijk archief.
2. Digitaliseren van humanistisch materiaal.
Vrijwilligers maken transcripties van interviews die onderzoekers via de website kunnen raadplegen.
3. Publiceren over de geschiedenis van het humanisme.
De serie Humanistisch Erfgoed beslaat inmiddels 18 delen. Dit jaar is het boekproject 'Humanistische plaatsen van herinnering' gestart.

Waarom is uw bijdrage van belang?

Ik vroeg dit aan de volgende personen:

Anton van Hooff (oud-voorzitter van de Vrije Gedachte): "Een beweging die haar verleden verwaarloost, verliest haar lange-termijn-geheugen en vervalt tot bewuste dementie."

Rob Tielman (oud-voorzitter Humanistisch Verbond en HHC): "Humanistisch erfgoed maakt een menswaardiger toekomst mogelijk. Want besef van gemeenschappelijke geschiedenis kan voorkomen dat vroeger gemaakte fouten herhaald worden. Daarom steun ik het werk van het HHC van harte."

Elise van Alphen (onderzoeker): "Waarom HHC? Geen historisch onderzoek naar humanisme, atheïsme en vrijdenken in Nederland kan zonder. Juist in een tijd van secularisering is het van belang je te realiseren dat ook in het religieuze Nederland van vroeger mensen vochten om het bestaansrecht van een seculiere moraal."

Volgt u het voorbeeld van Anton van Hooff en Rob Tielman en zorgt u ervoor dat Elise van Alphen gebruik kan maken van humanistische bronnen?

Hoe werkt het?

U kunt kiezen uit de volgende donatiemogelijkheden:

- U geeft een jaarlijkse bijdrage.
- U geeft een bijdrage voor een specifiek project (met daarbij passende afspraken zoals naamsvermelding en

uitnodiging voor presentaties)

- U geeft een eenmalige bijdrage.

Welke projecten kunt u steunen?

1. Boek 'Humanistische plaatsen van herinnering'

Een boek dat de verhalen vertelt over de humanisten en/of het humanistische gedachtengoed achter de nog altijd te bezoeken plaatsen van herinnering. In heel Nederland bevinden zich tastbare herinneringen aan mensen, organisaties en gebeurtenissen die een grote rol hebben gespeeld binnen de humanistische traditie. Geboortehuizen, standbeelden, musea, buitenverblijven en wandeltochten zijn nog altijd te bezoeken resp. te maken. Maar de humanistische verhalen die daarbij horen zijn bij de meeste bezoekers niet bekend.

Weet u dat Multatuli veel heeft betekend voor de scheiding van godsdienst en staat? Weet u hoeveel invloed Belle van Zuylen heeft gehad op het humanistische gedachtengoed? En kunt u vertellen welke humanistische denkbeelden Eise Eisinga, Henriëtte Roland Holst, Aletta Jacobs en Ferdinand Domela Nieuwenhuis (om maar enkele namen te noemen) hebben nagelaten? Nee? Dan is het volgens ons hoog tijd die verhalen op te gaan schrijven. Eventueel in combinatie met een app om een breder publiek aan te spreken.

2. Digitaliseren geluidsopnamen van Anton Constandse en andere vrijdenkers

3. Archiveren materiaal van bijvoorbeeld Centrum Kinderfilosofie Nederland

Het HHC maakt deel uit van de Universiteit voor Humanistiek, en maakt gebruik van de ANBI-status van de UvH. U kunt dus doneren met fiscaal voordeel. Sinds 2014 kunt u bovendien zonder tussenkomst van een notaris uw donatie doen. Het HHC gebruikt uw donatie alleen voor het uitvoeren van projecten waarvoor anders geen of onvoldoende financiering beschikbaar is. De kosten voor de bedrijfsvoering en salarissen van vaste medewerkers zijn voor rekening van het UvH en de vaste financiers.

Doneert u minimaal 75 Euro per jaar?

Het HHC doet graag iets terug voor donateurs die jaarlijks minimaal 75 Euro schenken. Naast de digitale nieuwsbrief, bieden we u dan graag de volgende extra's aan:

- U ontvangt maar liefst 40% korting op de door ons uitgebrachte publicaties in het betreffende jaar.
- We nodigen u van harte uit voor een jaarlijkse Open Dag met een interessante presentatie onder het genot van een hapje en een drankje.

Dus, wordt u Vriend van het Humanistisch Erfgoed? Zie voor de details <http://www.uvh.nl/hhc/vriend>
Welkom!

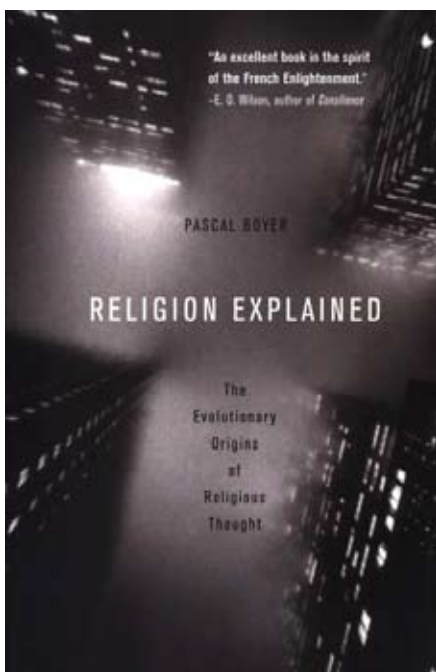
Religie bestaat niet!

Jan Willem Nienhuys

Bij het opruimen van de boeken van Rob Nanninga (de vorig jaar overleden hoofdredacteur van Skepter) [Zie De Vrijdenker 2014-06, pag. 8 - Red.] vond ik een boek dat ik altijd al van plan was te lezen: Religion Explained (2001) van de in de V.S. wonende Franse antropoloog Pascal Boyer.

Ik ben het gaan lezen en het heeft diepe indruk op me gemaakt door de rijkdom aan ideeën. Het staat trouwens in zijn geheel op internet. Er is ook een Nederlandse vertaling (*Godsdienst verklaard*, alleen tweedehands).

Religie omvat een brede verzameling menselijke activiteiten en opvattingen die niets gemeen hebben. Religie 'verklaart' helemaal niets, maar maakt de dingen alleen maar ingewikkelder. De meeste religie versterkt de angst bij gelovigen, dus het troostende effect is vergelijkbaar met wat een kwakzalver doet: 'genezen' van iets dat de schurk zelf geschapen heeft. Evenmin is godsdienst een waan. Integendeel, betoogt Boyer, het ontstaat door doodnormale processen in het

brein. Zo parasiteert religie op de natuurlijk aanwezige moraal in plaats van die te produceren.

Religie is geen standaardpakket van God, hemel, ziel, verlossing, leven na de dood, geloof,

moraal, heilig boek, kerkorganisatie, rituelen en dogma's. Dat is een fout die religiecritici vaak maken. Ze vallen als een blok voor de propaganda die verkondigt dat genoemd elftal een elfeenheid is. Dat is het niet. In die zin bestaat religie niet. Het is een zinloos begrip, zoiets als 'ronde tabletten tegen ziekte'.

Groen licht van onderop

Men moet ook niet denken dat er voor zo iets belangrijks één oorzaak moet zijn, een *god spot* in de hersenen bijvoorbeeld. Ik heb me daar ook aan bezondigd. Boyer hierover: 'Wij psychologen en antropologen die religie bestuderen, komen regelmatig mensen tegen die denken dat ze het probleem al helemaal hebben opgelost, en die maar al te graag kond doen van hun wijsheid.' Een van die oplossingen is om 'religie' te zien als een virus. Fout. De onderdelen van religie hebben elk een eigen virus dat een eigen deel van het brein infecteert.

Het brein kun je je voorstellen als een gigantisch bedrijf. Op een uitgestrekt terrein staan vele productiefaciliteiten en in het midden staat het hoofdkantoor als een enorme zwarte monoliet van vele verdiepingen. De informatie wordt telkens samengevat doorgegeven aan een verdieping ergens hogerop. Helemaal bovenin, met een weids uitzicht over het bedrijf, zetelt de directie, die het algemene beleid uitstippelt zonder detailkennis over wat er op lagere niveaus gebeurt. Het Freud-model waarin het Es, Ich en Über-Ich met zijn drieën respectievelijk kelder, begane grond en vliering van een stulpje bewonen, is veel te simpel. Als men de directie bovenin te spreken wil krijgen, lukt dat zelden. Meestal krijgt men een spindoctor van het woordvoerderskantoor, die nog minder weet, maar die wel kan kletsen.

In het gebouw wordt overal op ruw-weg dezelfde manier gewerkt. Er zijn modules met input van vele kanten, en via een soort 'meeste stemmen gelden' (maar sommige stemmen meer dan andere) wordt de input gebundeld. Men kan dat een beetje aflezen aan de werking van het gezichtsvermogen. De input op het netvlies wordt al in de zenuwen van het netvlies zelf gebundeld, en dan doorgegeven naar het optisch centrum waar een groot aantal systemen afzonderlijk contourdetectie, bewegingsdetectie, kleurinterpretatie, afstandsschatting, perspectiefcorrectie, interpretatie van schaduw en lichtval en nog veel meer doen. Er is een apart deel voor de bliksemsnelle analyse van menselijke gezichten, inclusief het aflezen van de stemming en de blikrichting van de betrokkene.

Jan Willem Nienhuys (1942) was universitair docent wiskunde en is secretaris van Skepsis

Wat onder het niveau van het bewustzijn gebeurt (laten we zeggen 99 procent van onze hersenactiviteit, maar het kan best meer zijn) noem ik maar even instinct. Boyer bespreekt een aantal van die instincten die elk afzonderlijk één enkel 'religieus' idee faciliteren. Aan het eind van zijn boek bekend hij dat hij het verder ook niet weet. Geloof ontstaat doordat al die instincten met meerderheid van stemmen het groene licht geven. Het 'bewuste' brein voelt dat alles klopt en dat het niet anders kan zijn. Bij elk der gelovigen gaat het echter om een andere mix.

Wat niet kan

Een heel belangrijk aspect van religie is dat het gaat om iets wat niet kan. Instinctmatig zijn de zaken in onze ervaringswereld onderverdeeld in (1) mensen, een enorm belangrijke groep; (2) dieren, dat wil zeggen wat uit zichzelf beweegt met een of ander doel; (3) planten; (4) natuurlijke objecten als bergen, rivieren en stenen; (5) artefacten. In groep 2 zitten ook alle roofdieren en prooidieren, en daar moeten we goed op letten om voor de hand liggende redenen. Leden van een zo'n categorie hebben gemeenschap-

pelijke kenmerken: zo gauw als je iets herkent als 'plant' weet je al een heleboel over wat het wel of niet doet en hoe het ongeveer in elkaar zit.

Welnu, een religieus iets wat niet kan, heeft één eigenschap die wezenlijk in strijd is met de eigen categorie. Dus een onzichtbare mens, of een die kan vliegen, een moedermaagd, een levende dode, een pratend dier, een heiligenbeeld of boom die naar je luistert of een berg die om voedsel vraagt. Het moet echter niet te gek worden. Een god die alleen op woensdagen alles weet, is te ingewikkeld. Daar krijg je de mensen niet warm voor. Wij zitten zo in elkaar dat we iets met één opvallende afwijking goed kunnen onthouden. Daarom is de kern van veel religies iets dat niet kan, simpelweg omdat een dergelijk idee zo aansprekelijk is. Anders gezegd: geloof in een onzichtbare god of voorouder is geen waan, daar zit hetzelfde mechanisme achter dat ons pratende dieren als Donald Duck of Olivier B. Bommel leuk doet vinden en dat Superman fascinerend maakt.

Ik moet me haasten om te zeggen dat het maar goed is dat we het onmogelijke voor waar kunnen houden. We snappen dat er dingen zijn die zo klein zijn dat we ze niet kunnen zien. We nemen actie op afstand (zoals de elektromagnetische kracht en de zwaartekracht) serieus, en wie erop gestudeerd heeft, weet dat de relativiteitstheorie en kwantummechanica geen onzin zijn. We kunnen zelfs consistent redeneren met het oneindige – dat helemaal niet bestaat! Gelukkig zijn er bewijzen voor al die zaken.

God als krekel

Een belangrijk deel van de NV Herse-
nen dient voor 'mensen'.

Alles wat we met taal produceren en verstaan, geschiedt ook door deze Divisie. Terwijl ik dit zit te tikken, praat ik eigenlijk met u, of beter met een denkbeeldige lezer, en ik vraag me af of u het wel begrijpt, en wat u van mij denkt en wat u misschien wel terug zou zeggen als u de kans zou hebben en of u wel

het geduld hebt om mij zo lang aan te horen. Kortom, mijn *Theory of Mind* is gedurig actief en bij ontstentenis van een echte gesprekspartner voldoet een denkbeeldige ook. Veel kinderen hebben in hun jeugd een onzichtbaar vriendje, waarmee ze als het ware privé oefenen op omgaan met anderen. Het is volkomen normaal om met al dan niet zichtbare personen (afwezige personen zijn natuurlijk ook onzichtbaar) een soort sociale interactie te hebben.

Volgens mij zijn we ook instinctief voortdurend bezig onze status te bepalen en bovendien proberen we die te verhogen en carrière te maken. Je status kennen betekent ook weten wie de baas is. Ik zie in elk geval geen andere verklaring voor de onbedwingbare neiging van mensen tot heldenverering en het vormen van hiërarchische organisaties en tegelijk als het even kan een eigen winkeltje te beginnen of zelf kampioen/coach/koning te worden. Dat dit een apart menselijk instinct is, kan ik echter niet bewijzen, hoewel pikordes volkomen normaal zijn bij sociaal levende dieren.

Van echte personen ben je nooit helemaal zeker. Je weet niet echt wat hun stemming is. Hoe ze je zullen beoordelen op grond van wat ze van jou weten (welke status ze je gunnen), dat is ook niet zo duidelijk. Het helpt wel om op ze te letten om hun stemming te peilen en natuurlijk ook om zelf signalen te verschaffen die jouw bedoelingen duidelijk maken. De niet-fysische entiteiten worden om het eenvoudig te houden dan gedacht als in het bezit van volledige 'strategische' kennis over jou. Ze fungeren gemakkelijk als een tot persoon gemaakt geweten, zoiets als de sprekende krekel van Pinokkio.

De sabeltandtijger ▲ in de struiken

Agency detection is ook een instinct: opletten of er een mens of dier of wat dan ook oorzaak is van veranderingen in de omgeving. In popularisaties is dit het punt waar de sabeltandtijger (wat ruist er door het struikgewas?) zijn opwachting maakt. De mens is echter al miljoenen jaren zelf een geducht roofdier, dat in al de steentijd wereldwijd het wild begon uit te roeien. *Agency detection* is ook prooidierdetectie. Voor die *agency detection* is natuurlijk elk opvallend en vervelend incident een reden om vanzelfsprekend een oorzaak te vermoeden: een ontevreden vooroudergeest of boze berg. Het ligt voor de hand om dan een plaatselijke toverdokter te raadplegen die uitknobbelt welke voorouder het is, en hoe die tevreden gesteld kan worden.

De kerk als merk

Boyer heeft nog veel meer interessants te vertellen, bijvoorbeeld over rituelen – vaak symbolische reinigingen die wat weg hebben van een dwangstoornis – en over alles wat met de dood te maken heeft. We zijn behept met een sterk gevoel dat lijken een bron van besmetting zijn. Het 'besmettingssysteem' (ook een instinct) schept verwarring bij de dood van een dierbare: enerzijds zien we een lijk (ajakkes, niet aankomen, weg ermee!), maar anderzijds zien we een schijnbaar slapende geliefde. Begravenisrituelen bezweren dit conflict.

Ik ga door naar hoofdstuk acht. In feite kunnen ◀sjamanen niks en ze hebben voortdurend met concurrentie te maken. Ze vormen dan eerst gilden: specialisten die veel weten

van rituelen en voorschriften, niet weinig geholpen door hun kennis van het schrift, zodat ze alles kunnen opschrijven en terugzoeken en een theologie in elkaar fröbelen met ondoorgroendelijke filosofische hoogstandjes. De gewone geloofspraktijk trekt zich overigens weinig aan van zo'n theologie.

Vervolgens maken ze een merk: alleen bij onze kerk krijg je de enige echte godsdienst. Om te voorkomen dat de gelovigen toch weglopen, is politieke macht vrijwel noodzakelijk. Onderdeel van deze ontwikkeling is dat de religie geen stam- of dorps-aangelegenheid blijft die oplossingen biedt voor de individuele problemen van de stamleden, maar dat de priesters een vakvereniging worden en dat ze allemaal dezelfde diensten bieden en dat de entiteit die ze bemiddelen voor iedereen hetzelfde is. Daarom zie je ook dat wereldreligies het hebben over Het Ontstaan Van De Wereld of De Oorsprong Van Het Kwaad, wat de gewone gelovige allemaal worst

is. Die wil weten waarom haar eigen kindje sterft of waarom de oogst mislukt.

Waarom extremisme?

De ontwikkeling van 'wereldreligies' met politieke macht komt dus door een priesterkaste die uit is op een baangarantie. Maar in feite kunnen ze natuurlijk niks. Zo'n organisatie met een onpersoonlijke bloedeloze leer is ook niet zo aantrekkelijk, al zijn de tempels nog zo mooi versierd. De priesters hebben voortdurend te stellen met 'lokaal bijgeloof', mediums, ketters en religieuze hervormers met nieuw elan, concurrenten dus, die als het even kan hardhandig bestreden worden.

Het moderne extremistische fundamentalisme komt dan ook doordat in onze maatschappij 'weglopen' zo makkelijk is. Dat levert een bevrijding op van de bemoeizucht van de religieuze autoriteiten, wier diensten toch al niet zoveel voorstellen.

Diep in ons aller sociale instinct is verankerd dat we niet alleen samenwerking op prijs stellen, maar ons ook moeite geven om opzettelijke profiteurs en verraders terug te pakken. Elke groep neemt dan ook maatregelen als het gevaar van disloyaliteit reëel wordt. Men gaat de eigen leden bedreigen, bijvoorbeeld met de hel. Als dat niet helpt, laat men aan de gelovigen duidelijk zien wat er met afvalligen gebeurt. De extremistische gruweldaden zijn dus niet in de eerste plaats bedoeld om de ongelovigen te straffen, maar om de eigen aanhang in te peperen dat het menens is.

Als dat klopt, zijn we nog lang niet van het extremistische religieuze geweld af. Het wordt immers uitgelokt door openlijke geloofsafval. Ondertussen is er op religie maar één goed antwoord: meneer, mevrouw, u gelooft in dingen die domweg niet kunnen. Dat is allemaal onzin. Doe toch normaal!

Themanummer DE DOOD

René van Elst, hoofdredacteur

Waarde lezers, de redactie heeft u in de afgelopen maanden enkele onderwerpen aangereikt om daarover uw gedachten op schrift te zetten voor ons blad, namelijk 'Mijn ontkering' en 'Wat geloof ik (eigenlijk) als vrijdenker'. Natuurlijk zijn uw bijdragen met die strekking nog steeds van harte welkom. Maar we verruimen de mogelijkheden! De redactie heeft namelijk besloten binnenkort een heel nummer van De Vrijdenker – of althans een zo groot mogelijk deel van een nummer – te wijden aan het onderwerp **DE DOOD**. Een thema met veel aspecten die vanuit vrijdenkersoogpunt een beschouwing waard zijn.

De Vrije Gedachte heeft in het verleden brochures over dood en leven en over euthanasie uitgegeven van ons redactielid Paul Hopster. En ik kan ook redactielid Anton van Hooff noemen, die op dit moment werkt aan een boek *Sterven in stijl, leven met de dood in de klassieke oudheid*. Maar hoe deskundig ook, het is niet in eerste instantie de redactie die het themanummer gaat vullen. Wij doen een beroep op u om de komende maanden – tussen het zomers buitenvertier door – uw vrije gedachten over dit onderwerp op papier te zetten.

Mexicaans Allerzielenaltaar

Het beoogde nummer is dat van **begin november**, een maand die enigszins in het teken staat van Halloween en Allerzielen – ook al hebben die feesten voor rechtgeaarde vrijdenkers geen wezenlijke betekenis. Graag ontvangen wij uw tekst op ons adres redactie@devrijegedachte.nl **vóór 10 oktober** – dat is dus de *deadline*, een in dit verband toepasselijk woord. > >

Zoals gezegd heeft de dood veel aspecten, vooral als je er bij rekent wat er (kort) aan voorafgaat. Ik noem hierna een aantal punten (niet allemaal ernstig van aard) om u op ideeën te brengen. Namens de redactie wens ik u veel inspiratie en dank ik u bij voorbaat voor uw bijdragen.

- (Laten) doorgaan met behandelen of niet.
- Euthanasie - baby-euthanasie (Peter Singer)
- Columns van journalisten/filosofen over de eigen naderende dood.
- Lichaam ter beschikking stellen van de wetenschap.
- Cremeren of begraven?
- Bijna-dood-ervaringen.
- De dood uitleggen aan kinderen.
- Maakt de naderende dood de atheïst ontvankelijker voor religie?
- Zelfdoding / hulp bij zelfdoding.
- De pil van Drion.
- Levenstestament.
- Organen beschikbaar stellen.
- Moet je leven alsof je het eeuwige leven hebt dan wel alsof elke dag je laatste kan zijn?
- Dood door stommitieit (Darwin Awards).
- Het evolutionair nut van de dood.
- Rouw / rouwverwerking.
- Sterfgevallen/zelfdodingen die indruk op je hebben gemaakt (waarom?) / je aan het denken hebben gezet (waarover?) (Princess Diana, John F. Kennedy, Robin Williams etc., of dichterbij huis)
- Waarom geloven mensen dat er na de dood nog iets moet zijn?
- Dood en humor / galgenhumor.
- Boeken over de dood van eigen kind / geliefde (bijv. *Tonio*); hoe daarover te denken?
- Taboe op de dood.
- De regie voeren over je eigen (dood en) uitvaart.
- De geschiedenis van het cremeren.
- Vul in: De dood is
- De dood in de kunst.
- De dood in de ogen gezien...
- Sterven voor het vaderland.
- Atheïstisch sterven (zoals Mulisch).
- Stel je voor: eeuwig leven!
- Als je leven gered zou kunnen worden met een compleet nieuw lichaam van een ander... (<http://www.nu.nl/wetenschap/4000300/hoofdtransplantatie-binnen-twee-jaar-mogelijk-.html>)
- Humanistische stervensbegeleiding.
- Is er troost?

Gebed zonder end

Ewout Klei

In ons land bestaat een christelijke gebedsgroep, 'Op de Ibres voor Nederland' genaamd, die voor ons bidt. Elke dag bidden er 24 mensen voor Nederland. Iedereen die meedoet neemt een uur voor zijn/haar rekening, zodat er non-stop gebeden wordt. Volgens de website doen er op dit moment zo'n 700 mensen aan deze gebedsgroep mee.

Het gebedslijstje is vrij concreet:

- Bid voor de overheid, regering, parlement, Provinciale Staten en gemeenteraden dat zij overeenkomstig Romeinen 13 zullen handelen. Dat ze het kwaad zal (sic) straffen en goed bestuur zullen uitoefenen.
- Op 26 mei hebben de leden van de Provinciale Staten de leden van de Eerste Kamer gekozen. Bid om wijsheid en inzicht voor de nieuw samengestelde Eerste Kamer.
- Bid om een rechtvaardige behandeling van de asielzoekers in Nederland.
- Bid dat de banken vrij worden en blijven van een zelfzuchtige en geldzuchtige instelling. Dat zij zich dienend inzetten voor het land.
- De economie trekt langzaam aan. Bid dat vele werklozen weer aan het werk kunnen.
- Blijf bidden om een geest van bekering. Gods oordeel is een middel om mensen tot bezinning en bekering te brengen. Op vrijdag 16 oktober is er een nationale dag van rouw vanwege het feit dat God boos is om de zonden van ons land en zal straffen.

- Op 19 september is er een vrienden- en toerustingsdag in Voortuizen. Het thema is: Dag van rouw, waarom? Bid voor de voorbereidingen.

Wat die zonden van ons land zijn wordt niet verteld. Omdat het echter een evangelische gebedsgroep is die ook voor de Israëlische regering bidt vermoed ik dat het vast wel weer zal gaan om abortus, euthanasie en het homohuwelijk. In de ogen van de rechtgeaarde christen een gruwel.

Het bestaan van zo'n gebedsgroep vind ik om meerdere redenen interessant. Ten eerste, wat bezielt mensen om te geloven dat God echt naar ze luistert? Bidden is toch de reinste vorm van zelfbedrog? Even los van de vraag of je gelooft dat God bestaat, gelovigen zeggen als ze bidden altijd 'U wil geschiede', wat toch betekent dat God gewoon zijn eigen zin doet? Ten tweede zegt die gebedsgroep volgens mij ook iets over de machteloosheid van christenen nu. Ze zijn niet meer in de meerderheid, ze zitten zelfs niet meer in de regering, ze hebben alleen nog hun gemarginaliseerde partijtjes, de kerken, een paar christelijke kranten en omroepen en nu dus ook een gebedsgroep. Het heeft iets deerniswekkends.

Maar ten slotte heeft die machteloosheid toch ook iets universeels: ondanks de democratie hebben wij als burgers niet overal vat op. De werkloosheid kan niet even zo maar worden teruggedraaid. De economische crisis is ook een Europees probleem, zelfs al zou onze nationale

Ewout Klei (1981) is historicus en publicist en redactielid van De Vrijdenker; momenteel werkend aan een boek over de geschiedenis van de JOVD.

regering alles perfect doen, als het in Europa niet beter gaat dan blijven we met de gebakken peren zitten. En de nationale politiek is vaak gewoon waardeloos. Het lijkt vaak alleen nog maar te gaan om symboolpolitiek, om hersenspinsels als de Shariadriehoek en Zwarte Piet. Zelfs de atheïst denkt wel eens: *O my God*. Ook de naam van het Vliegend Spaghettimonster wordt ijdel gebruikt.

Ex-trotskist, ex-PSP'er en voormalig Maagdenhuisbezetter (van de echte bezetting van 1969) Huib Riethof noemde mij ooit een 'meervoudig dolerende'. Ik brak eerst met de gereformeerde kerk en daarna met de linkse. Ook ben ik geen lid meer van een politieke partij. Ik geloof niet meer in de politiek. Er op promoveren, erover schrijven en er grappen over maken vind ik leuk, heel erg leuk zelfs, maar ik ben erg sceptisch geworden over wat de politiek kan veranderen. **Joop den Uyl** ▼, de idealistische premier van het meest linkse kabinet uit de Nederlandse geschiedenis, schreef in 1970 al over de smalle marge van democratische politiek. Toen hij in 1973 als premier aantrad streefde

zijn kabinet naar de spreiding van kennis, macht en inkomen. Dit ideaal mislukte jammerlijk. In 1973 brak de oliecrisis uit en in 1977 kwam er geen tweede kabinet-Den Uyl. Den Uyls opvolger Dries van Agt zat denk ik dichterbij de waarheid toen hij de relativerende woorden uitsprak: "Ach, wij zijn maar als een zandkorrel op het strand van de geschiedenis."

Moeten wij ons maar bij de feiten neerleggen en meewaaien met de wind, ongeacht waar die ons brengen zal? Moeten we alles op zijn beloop laten, kiezen voor een beleid van *laissez-faire*? Een beetje geloof, een beetje hoop en een beetje liefde kunnen geen kwaad. Zij wijzen ons de weg. We moeten ons pad alleen voorzichtig bewandelen en onze ogen goed de kost geven, want wie weet zitten we er toch helemaal naast. Gods Koninkrijk komt niet en *Utopia* van Thomas More en Rutger Bregman bestaat niet. Degeenen die wel proberen Gods Koninkrijk te stichten op aarde, al dan niet met een rood sausje, vestigen een dystopia,

George Orwells 1984. De weg naar de hel is met goede bedoelingen geplaveid. Zalig zij die van het pad geraken, de dolende dolerenden, want hunner is niet dit Koninkrijk des Verderfs.

De zoektocht naar een rechtvaardige(re) wereld is ten slotte ook een zoektocht naar onszelf, waar volgens de milieureclames van de overheid immers de betere wereld begint. Religies en ideologieën belemmeren mensen helaas maar al te vaak in deze persoonlijke zoektocht. Popster Madonna speelt in haar songs en optredens met onze existentiële behoeftes en verbindt ze met seksualiteit. In haar zoektocht zichzelf te mogen zijn, ook in haar seksualiteit, stuitte ze op de conservatieve moraal van de rooms-katholieke Kerk. Haar artiestennaam Madonna is een reactie op de katholieke leer over Maria de moeder van Jezus, die altijd maagd zou zijn gebleven. In Madonna's wereldhit *Like a prayer* komt haar worsteling met religie tot een hoogtepunt. Behalve een schreeuw om vrijheid en een roep om gerechtigheid (brandende kruizen een vurige aanklacht tegen racisme) zijn haar lied en de bijbehorende videoclip ook een uiting van Madonna's kwetsbaarheid. Ze wil gekend en bemind worden, in de armen van een ander mogen vallen en voor hem op de knieën gaan. Het menselijk bestaan lijkt soms een gebed zonder end.

Deze column las ik voor op de debatavond 'Denken over Links: Linkse Politiek en Religie', georganiseerd door de SP in Rotterdam op donderdag 18 juni.

John Gray – De ziel van de marionet

AMBO, 168 pagina's

Enno Nuy (zie pag. 25)

Heinrich von Kleist ◀ (1777 – 1811) Hopperde al [in *Über das Marionettentheater* – Red.] dat zelfbewustzijn een obstakel kan zijn voor een leven in vrijheid. Van oudsher, zegt Gray, wordt gesuggereerd dat de mens bij de alledaagse wijze van bewustzijn klem komt te zitten

tussen de mechanische bewegingen van het lichaam en de vrijheid van de geest. Vrijheid stond in de mystieke tradities dan ook voor een innerlijke toestand waarin het normale bewustzijn is overstegen.

In onze huidige tijd, stelt Gray, is vrijheid niet meer dan een verhouding tussen mensen. En hij wijst er meteen op dat wanneer vrijheid inhoudt dat je een ander laat leven zoals hij verkiest, er onder de mensen altijd tallozen zijn die het zelf graag zonder vrijheid stellen. Vrijwel overal maar zeker in de westerse wereld is de gnostische overtuiging dat kennis de mens vrijheid kan verschaffen, de overheersende religie geworden, aldus Gray.

En waar traditionele gelovigen menen dat het kwaad niet uit de wereld kan worden gebannen, dromen seculiere gelovigen ervan een hogere mensensoort in het leven te kunnen roepen. Of, in termen van Bruno Schulz (1892 – 1942): ‘de mensheid mag dan een gril van de natuur zijn, nu het menselijke dier in de wereld is geworpen, kan het zijn groeiende kennis gebruiken om zichzelf te herscheppen in een hogere vorm’. Gray hierover: *“Vanuit dat perspectief bezien is de evolutiecultus onbedoeld een versie van demiurgie”*. De wereld en haar bewoners worden gebouwd volgens een plan waarin het toeval een grote rol speelt én: *“In de meest ambitieuze versies van het wetenschappelijk materialisme zijn mensen marionetten: poppen aan genetische touwtjes, die door een evolutionair toeval bewustzijn hebben gekregen”*.

Ok de dichter Leopardi (1798 – 1837) constateert dat de moderne beschaving wordt gedreven door toename van kennis. En de opmars van de rede heeft ertoe geleid dat voor de beschaving noodzakelijke illusies zwakker worden. (Zo’n korte zin geeft onmiddellijk veel stof tot nadenken: noodzakelijke illusies? Maar wanneer we verder lezen in de hoop op een verhelderende toelichting, is Gray ons alweer ver vooruit.)

En zoals het christendom een reactie was op scepsis, zijn seculiere geloofsovertuigingen een antwoord op het verval van het christendom, stelt Gray. *“En de intolerantie die het christendom heeft nagelaten is alleen maar destructiever geworden: van imperialisme en communisme tot de onophoudelijke oorlogen gevoerd ter bevordering van democratie en mensenrechten, telkens weer zijn de meest barbaarse vormen van geweld gepropageerd als middelen tot een hogere*

beschaving”

Onze westerse wereldbeschouwing is gebaseerd op de verlossings-idee die zich in de loop van de geschiedenis zal ontrollen. Onze wereld is de wereld van goed en kwaad. Gray hierover: *“Het klopt dat mensen, als ze het moorden beu worden, zich heel vaak tot een tiran wenden om hen in toom te houden. Maar ze dromen nooit alleen maar van orde. Een meer georkestreerde vorm van bloedvergieten, vaak in eerste instantie gericht tegen minderheden, behoort ook tot de droom die ze nastreven. In plaats van hun dagen in doffe en zinloze hopeloosheid te slijten, kunnen dege-*

nen die aan de vervolging deelnemen zich daardoor zien als spelers in een strijd tussen goed en kwaad.” Dan volgt een uiterst interessante uitweiding over het rituele geweld dat zo’n centrale rol speelde in de wereld van de Azteken.

Aanhangers van de vooruitgangsgedachte willen het, aldus Gray, nogal eens doen voorkomen alsof we steeds minder oorlogsgeweld kennen in onze democratische wereld. Maar waar het aantal gesneuvelde soldaten afneemt, zien we tegelijkertijd dat het aantal burgerdoden exponentieel toeneemt. Zeker nu we de asymmetrische oorlogsvoering hebben leren kennen en al die conflicten waarbij de grootmachten betrokken zijn maar er wel voor oppassen elkaar rechtstreeks

te treffen.

Dan betreden we het domein van de cybernetica en voert Gray Ray Kurzweil (1948) ten tonele die zich intensief met het vraagstuk van de kunstmatige intelligentie bezighoudt. Kurzweil: *“Kunstmatige intelligentie zal uiteindelijk het menselijke denken achter zich laten; het doel van deze onderneming is niet ons te vervangen maar de reeds bestaande mens-machinebeschaving verder uit te bouwen”*.

Gray veronderstelt dat de technologische innovatie voort zal blijven schrijden. En waar vroeger technologische revoluties tot een onderklasse van lompenproletariaat leidden, steven we nu af op een bourgeoisieproletariaat. Gray voorziet een totale overbodigheid van menselijke manifestatie, aanwezigheid. Niemand, ook niet de briljantste elite, zal kunstmatige intelligentie bij kunnen benen. Een technologisch verbeterde soort zal deel gaan uitmaken van de evolutionaire ontwikkeling. En daar hoort dan gewoon bij dat mensen rudimentair worden.

En via Lovelock (1919), de bedenker van de Gaia-theorie, komen we uit bij Samuel Butler (1835 – 1902) die in 1872 al opmerkte: *“Stel eens dat er nu zo’n twintig miljoen jaar bewuste schepsels bestaan: welke reuzenschreden hebben machines de laatste duizend jaar dan niet gezet! Zal de wereld niet nog eens twintig miljoen jaar voortduren? Zo ja, wat kan er van hen dan uiteindelijk niet worden!”*

Gray staat lang stil bij het gezag dat de wetenschap in onze samenleving heeft. Maar wetenschap is geen zienswijze op de wereld stelt hij, doch slechts een methode van onderzoek. Voor velen heeft de wetenschap bewezen dat het materialisme waar is maar voor Gray volgt daar niet uit – als het al waar zou zijn – dat elk ander wereldbeeld moet worden verworpen: *“Het eindresultaat van wetenschappelijk onderzoek zou wel eens kunnen zijn dat de menselijke geest het niet zonder mythen en fantasieën kan stellen. In dat geval zou de wetenschap ons terugvoeren naar onze illusies.”*

Dan keren we terug naar Socrates en merkt Gray op: *“Aan de basis van het socratische geloof in de rede*

ligt een mystieke gelijkstelling van het ware met het goede". En die gelijkstelling vormde vervolgens het fundament van het westers rationalisme. En als je de Godsidee verwerpt, zegt Gray, accepteer dan dat 'de mensheid' – immers het universele subject naar wiens verlossing de geschiedenis toewerkt – evenmin bestaat. Om te vervolgen: "Vóór al het andere impliceert beschaving terughoudendheid

in het gebruik van geweld; maar wanneer het in dienst staat van verheven klinkende doelen heeft geweld een onweerstaanbare bekoring. Moord en doodslag horen even onverbrekelijk bij de moderne mensheid als bij de Azteken, maar de droombeelden waarmee wij massamoord rechtvaardigen zijn primitiever en onwerkelijker dan de spottende goden van de Azteken."

Geloof in de bevrijdende kracht van kennis is de overheersende illusie van de moderne mensheid geworden, zegt Gray. Alleen gebrekkige en onwetende schepsels als mensen kunnen vrij zijn, zoals de marionet van Von Kleist vrij kon zijn. De zondeval is niet een gebeurtenis aan het begin van de geschiedenis zoals beschreven in Genesis, maar vormt de intrinsieke toestand van wezens met bewustzijn, aldus Gray.

We kunnen ons blind staren op kennis maar we weten niet, we kunnen niet weten wat ons te wachten staat. Waarom zouden we dan niet onbevreesd onze onwetendheid toegeven? Gray stelt voor dat we geen dwingende betekenis aan ons leven

opleggen, maar die betekenis gewoon laten komen en gaan: "Door het feit van het niet weten te aanvaarden kun je een innerlijke vrijheid bereiken die sterker verschilt van die waarnaar de gnostici streefden. -- Wie er niet naar streeft tot de hemel op te stijgen kan vrijheid vinden in het vallen naar de aarde".

Dit is een van de meest compacte boeken die ik van John Gray las. Even fascinerend als zijn eerdere werk maar niet altijd even toegankelijk. Dat komt onder andere doordat Gray met zevenmijlslaarzen door de geschiedenis van de mensheid en de filosofie heen banjert. Ariejan Korteweg noemt in de Volkskrant (9 mei 2015) de kijk van Gray op ons aardse gedoe grimmig en weinig opbeurend. Dat ben ik in het geheel niet met hem eens. Dit is het type kritiek waarmee men vaker probeert de veronderstelde tegenstander buiten gevecht te stellen. John Gray is naar mijn idee een van de weinige echt originele denkers van onze tijd. Ik kan niet om hem heen: zolang wij een gevangene van onszelf zijn is vrijheid een illusoir begrip.

Filosofie van het wandelen

Boekbespreking van Frédéric Gros, *Wandelen. Een filosofische gids*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2014 (2013), vertaald uit het Frans door Liesbeth van Nes, 254 pgs.

Floris van den Berg (zie pag. 15)

'Wandelend doe je niets, niets anders dan wandelen. Omdat je verder niets te doen hebt, kun je het zuivere gevoel dat je bestaat terugvinden.' (p. 97)

In de Zwitserse Alpen las ik, gezeten voor een door mijn zoons hoog opgestookte haard, *Wandelen. Een filosofische gids*. Overdag wandelen in de bergen, in de avond lezen en relaxen voor het haardvuur. 'In de eerste plaats biedt wandelen, al is het maar een eenvoudig ommetje, de vrijheid van de time-out: de last van de zorgen van je afwerpen, een tijdlang je bezigheden vergeten.' Zo schrijft de Franse filosoof en Foucault-kenner Frédéric Gros in zijn filosofische bestseller. Filosofie is het zoeken naar waarheid en het zoeken naar het goede leven. Veel jonge mensen gaan filosofie studeren om antwoorden te vinden op de grote levensvragen, om vervolgens gedesillusioneerd te raken door de dorre, specialistische, abstracte academische studie filosofie. Het is buitengewoon verfrissend om weer eens een helder boek te lezen over waar het in het leven om gaat. En wandelen is van groter belang dan menig

denkt. Wandelen maakt, volgens Gros, deel uit van het goede leven. Wandelen geeft ruimte om rustig te denken, te contempleren. Wandelen is ook oprecht leven. Wandelen, en vooral wandelen in de natuur, doet een mens goed. Bovendien is het gezond voor lichaam en geest. Het goede leven behelst wandelen, veel en regelmatig wandelen, alleen of met vrienden. Frédéric Gros filosofeert over wandelen en geeft er daardoor een extra dimensie aan. Hij doet dat door te putten uit zijn eigen wandelervaring en door een aantal wandeldenkers te bespreken: Nietzsche, Rousseau, Rimbaud, Thoreau, De Nerval, Kant en Gandhi.

'De vrijheid tijdens het wandelen is dat je niemand bent, omdat het lichaam dat wandelt geen geschiedenis bezit, alleen een oeroude levens-

stroom. (p. 13). Volgens Gros heeft bij Nietzsche wandelen het primaat boven schrijven: 'Wandelend denken, denkend wandelen, terwijl het schrijven niet meer tijd mag innemen dan een kleine pauze, zoals het lichaam tijdens het wandelen even rust neemt om de grote ruimte in ogenschouw te nemen.' (p. 28) Gros bekritiseert hiermee academische filosofen die teveel zitten en te weinig wandelen: *'De boeken van schrijvers die gevangen zitten tussen de muren, op hun stoelen zitten als waren ze erop geënt, zijn onverteerbaar en log. Ze vinden hun ontstaan in de compilatie van andere boeken op tafel. Het zijn net ganzen: met citaten vetgemest, met verwijzingen volgepropt, met noten log gemaakt. Ze zijn lijvig, zwaarwichtig en worden langzaam, verveeld en met moeite gelezen. Ze bestaan uit andere boeken, omdat ze zinnen vergelijken met andere zinnen, herhalen wat andere boeken al hebben gezegd over wat nog weer andere wel verteld zouden hebben.'* (p. 27)

Behalve academische filosofen bekritiseert Gros ook de commercialisering van het wandelen. Wandelen heet dan opeens *'trekking'* en daar heb je allemaal dure uitrusting voor nodig, zoals broeken met teveel zakken. In Nederland zie ik ze ook vaak: de wandelaars die met categorie B bergschoenen over de vlakke, hobbelvrije paden wandelen. Maar dat is altijd nog beter dan al die vormen van vrije tijdsbesteding die de rust verstoren, waar nog duurdere uitrusting voor nodig is (mountainbiken bijvoorbeeld) en waar er groot blessure gevaar is (zoals voetbal en hardlopen). De wandelfilosofie van Gros volgt grotendeels de natuurfilosofie van H.D. Thoreau die streeft naar een eenvoudig maar oprecht leven in de natuur. Het mooist vind ik de passages in zijn boek die gaan over zijn eigen wandelervaringen: *'Wandelen is ervaren dat er werkelijkheden bestaan die in alle nederigheid standhouden zonder herrie te maken – de boom die midden tussen de rotsen is opgeschoten, de vogel die waakzaam is, het beekje dat zijn loop vindt – zonder iets te verwachten. Wandelen brengt rumoer en gejeremieer opeens tot zwijgen, maakt een einde aan het voortdurende innerlijk geklets, waarmee je onophoudelijk anderen becommentarieert en jezelf evalueert, waarmee je herordent en interpreteert. Wandelen brengt de eindeloze monoloog tot zwijgen waarin scherpe rancune gevoelens, onzinnige voldoeninkjes of makkelijke wraakoefeningen beurtelings opborrelen.'* (p. 96) Gros legt ook het sociale aspect van wandelen uit: *'Door te wandelen kom je in contact met de mensen in hun dagelijkse leven: je komt langs de velden waar ze werken, langs hun huis. Je staat stil en je praat. Het wandelritme bevordert het begrip, het gevoel elkaars*

naaste te zijn.' (p. 223). Ik herken het: al wandelend maak ik sneller een praatje met mensen dan met de auto, of met de fiets. Zelf merk ik dat je een landschap en de omgeving het best tot je door laat dringen al wandelend. Je hebt tijd nodig om de indrukken tot je door te laten dringen, de beelden, de geluiden, maar ook de geuren en hoe het voelt. Een wandelaar staat veel meer open voor zijn of haar omgeving dan elke andere vorm van verplaatsing. Dan moet de wandelaar natuurlijk geen oortjes in hebben of naar een scherm staren om zich daarmee alsnog in zijn of haar autistische virtuele wereld op te sluiten, bijna immuun voor indrukken van buiten. Sinds ik mijn smartphone weer gewoon alleen als telefoon gebruik, ben ik niet meer zo'n zombie die de sociale media afstruint tijdens het wandelen. Na een periode van afkickverschijnselen, inclusief het voelen trillen van de telefoon in mijn zak, terwijl er niks gebeurde, heb ik nu de gemoedrust van het wandelen terug.

In Kyoto loopt het beroemde ◀ filosofenpad (*tetsugaku Ino michi*) waar filosoof Kitaro Nishida van Kyoto University dagelijks wandelde aan het begin van de twintigste eeuw. Het is een prachtig pad met in de lente een zee van kersenbloesems. Wandelen is echter geen garantie voor interessant of zinnig nadenken. Ik studeerde af op de filosofie van Nishida, maar zijn denken kan mij niet bekoren. Ik ben dan ook geneigd te denken dat het primair gaat om het wandelen zelf. Wandelen kan bijdragen aan het ordenen van gedachten en het plaatsmaken voor nieuwe ingevingen, maar het goede leven behelst wandelen. Het gaat om het onderweg zijn, het wandelen, niet om het aankomen. In de positieve psychologie, de tak van psychologie die zich bezighoudt met gezondheid en welbevinden, blijkt dat regelmatig buiten (en liefst in de natuur) wandelen bijdraagt aan lichamelijk en fysiek welbevinden. Het zou mooi zijn als de overheid wandelen zou aanmoedigen. Een manier om wandelen te stimuleren is om steden wandelvriendelijk te maken (in het Engels spreekt men van *walkability*). Dat betreft niet alleen een veilige en handige infrastructuur, maar het gaat ook om de esthetiek: zijn de wandelpaden aantrekkelijk om over te lopen, met mooi groen? De auto moet ontmoedigd worden (zoals al gebeurt in binnensteden) en wandelen aangemoedigd. Onderwijs zou veel meer al wandelend buiten gegeven kunnen worden.

Vorig jaar liep ik met enkele duizenden anderen mee met de Peoples Climate March in Amsterdam. Het lopen in een protestmars geeft een machtig gevoel van verbondenheid en solidariteit. Het is prettig om lopend te demonstreren, veel prettiger dan om te staan. Lopend heb je het gevoel dat je wat doet. Mooi om te weten dat over de hele wereld in tal van steden mensen deelnamen aan deze protestmars. Een protestmars voor andere omgang met het milieu, voor een nieuwe economische orde, voor een nieuwe manier om energie op te wekken, voor 100% duurzaamheid. Mijn cynische zelf zegt echter dat er bij de eerste de beste voetbalwedstrijd meer mensen zijn dan bij deze protestmars. Er is verontwaardiging. Er zijn activisten. Er gebeurt ook wel wat. Maar veel te weinig. Veel te langzaam. In plaats van te wandelen rijden we in auto's, vliegen we de wereld rond.

Het boek van Gros zet aan tot denken. En tot wandelen.

KI

Enno Nuy (zie pag. 25)

Nick Bostrom ► is een aan de Universiteit van Oxford verbonden filosoof. Hij heeft onder andere veel geschreven over transhumanisme, meer specifiek over de toepassing van *genetic engineering*. Befaamd werd hij met zijn *Letter from Utopia* (<http://www.fhi.ox.ac.uk/letters-from-utopia.pdf>) waarin hij de zegeningen van het ingrijpen in de genetische codering van mensen schetst.

In zijn vermaarde brief schrijft Bostrom de mens als een in de toekomst levend wezen dat ons de weg wijst naar een bestaan dat voor ons allen in het verschiet ligt, mits we verstandig handelen. Verbeter je lijf (en stop de veroudering, stel je dood uit), verbeter je brein (op cognitief gebied hebben we nog werelden te winnen) en tot slot verbeter je welzijn (het is een gotspe te denken dat we bestaan om te lijden). En wat staat ons in dat Utopia te wachten?

Wat is Tragedie in Utopia? Er zit tragiek in smeltende sneeuwpoppen. Massamoord, zo ontdekten we, is niet vereist voor tragiek.

Wat is Zwakte in Utopia? Zwakte is een dag lang in de ogen van je geliefde staren.

Wat is Imperfectie in Utopia? Imperfectie is de grootte van onze liefde voor dingen zoals ze zijn.

Wat is Waardigheid in Utopia? Waardigheid is de bevestigende kracht van een doordringend uitgesproken "Nee".

Wat is Lijden in Utopia? Lijden is het zoutspoor dat achterbleef op de wangen van hen die eens hier waren.

Wat is Moed in Utopia? Moed is het

koninkrijk van het zelf, hier beperkt door een grondwet.

Wat is Plechtigheid in Utopia? Plechtigheid is de waardering van het mysterie van het zijn.

Wat is Lichaam in Utopia? Lichaam is een paar benen, een paar armen, een torso en een hoofd, alle gemaakt van vlees. Of niet, in voorkomende gevallen.

Wat is Samenleving in Utopia? Samenleving is een nooit eindigend tapijt, haar wevers gelijk aan haar draden; de delen en patronen een onuitputtelijke bron van schoonheid.

Wat is Dood in Utopia? Dood is de duisternis dat alle leven omgeeft en onze schuld voor het niet doen ontstaan van Utopia zodra dat mogelijk was.

Of we zo'n Utopia ooit weten te bereiken, ligt vooralsnog opgesloten in de toekomst. Vast staat dat we met *genetic engineering* enorm veel kunnen bereiken, zeker ook gezondheidswinst.

Wie hier meer over wil lezen zoekt op de website www.ennonuy.com op de pagina *Verbeelding* maar eens naar *Een nieuwe richting voor de evolutie*, naar *Sleutelen aan de mens* en naar *Transhumanisme van A naar beter* en naar *Levensverlenging*. En google ook eens op *Aubrey de Grey*.

In de Volkskrant van 9 mei staat een uitgebreid interview met Nick Bostrom over kunstmatige intelligentie (KI). Bostrom meldt ons dat het niet ondenkbaar is dat kunstmatige intelligentie de menselijke soort simpelweg uitroeit wanneer het tot de slotsom komt dat die merkwaardige

soort alleen maar in de weg loopt.

Bostrom gaat ervan uit dat de wetenschap erin zal slagen rond het midden van deze eeuw machine-intelligentie op menselijk niveau te hebben ontwikkeld. Het Future of life instituut in Boston heeft een open brief opgesteld waarin gepleit wordt voor een robuuste en goedaar-

dige kunstmatige intelligentie. Ook Bostrom heeft deze open brief ondertekend. Maar hij voorziet problemen bij het programmeren van ethiek en moraal. Een crisis als gevolg van het introduceren van KI ligt wat hem betreft dan ook zonder meer voor de hand. Bostrom beschouwt de dood als onze straf voor het niet op tijd verwezenlijken van Utopia:

In feite ligt het simpel: we leven nu eenmaal in een universum waar het mogelijk is om super-KI's te maken. Iedere technologische samenleving zal op een zeker moment op die mogelijkheid stuiten. Dat zou wel eens een splitsingspunt kunnen zijn, bepalend voor welk pad de rest van de beschaving volgt: wordt dit een beschaving die het utopia verwezenlijkt of een beschaving die bijvoorbeeld paperclips vermeerderen als het hoogste doel ziet? Hoe mooier de positieve kant, des te gemotiveerder ik mij voel om die positieve kant voor elkaar te krijgen.

Luchtfietserij, denkt u? Ik denk het niet en het spijt mij nu al dat de kans niet ondenkbaar is dat ik die eerste KI niet zal meemaken, daarvoor ben ik helaas net wat te vroeg geboren.

Kan een historicus geloven?

Anton van Hooff (zie pag. 5)

De vraag werd niets eens hatelijk gesteld. Het was eerder een nuchtere constatering die de eerstejaarsstudent Bart deed: "Kan een historicus eigenlijk wel geloven?" We hadden in een werkgroep de bijbelse zondvloedverhaal vergeleken met dat uit het Mesopotamische epos van Gilgamesj. De overeenkomsten die we ontdekten, zijn te groot om toeval te zijn. Gaat u maar na. Van godswege komt een grote overstroming om de mensheid uit te roeien. Slechts een enkele mens wordt gespaard. Hij krijgt de opdracht een ark te bouwen waarmee hij en zijn naasten zich redden als de vloed komt. Tenslotte houden de stortbuien op en begint de waterspiegel te zakken. Vogels vliegen uit en keren terug totdat ze een droge plek vinden. De ark landt op een berg. Zowel de bijbelse Noach als de Mesopotamische Utnapistim brengt prompt een dankoffer voor de uitredding. Enfin, u kunt de frappante overeenkomsten zelf nalezen in de diverse Nederlandse vertalingen die van het Gilgamesj-epos zijn verschenen.

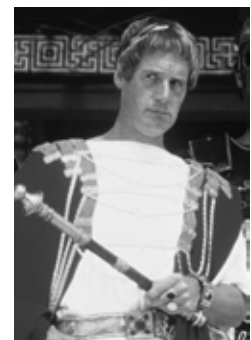
In ons werkcollege van september 2004 herleefde iets van de opwinding die in 1872 optrad toen de Engelsman George Smith meedeelde op kleitabletten uit het Tweestromenland brokstukken te hebben gevonden van een zondvloedverhaal dat veel ouder was dan dat van de bijbel. Christenen die geloofden dat bijbel Gods woord is, raakten in verlegenheid door de spectaculaire ontdekking. Was het Oude Testament dan niet meer dan ordinair plagiaat? Gelovigen hebben geprobeerd de verschillen aan te dikken. Die zijn er ook wel. Zo duurt de zondvloed in de bijbel een stuk langer. De vogels die uitvliegen zijn in beide verhalen ook niet gelijk. Maar echt doorslaggevend zijn die verschillen niet. Het is volstrekt duidelijk dat de auteur van Noachs avontuur een oeroud verhaal heeft gebruikt. Hij heeft het aangepast zodat het in zijn straatje paste: trouw aan Jahweh wordt beloond.

Naarmate de kennis van de antieke geschiedenis toeneemt, wordt het christendom steeds minder uniek. De idee van een godmens bijvoorbeeld was wijd verbreid in de tijd van Jezus' optreden. Keizer Augustus, die zoon van de vergoddelijkte Caesar was en na zijn dood ook zelf tot 'divus' werd verklaard, werd al tijdens zijn leven aangeduid als Verlosser en Heiland. Wonderdoeners en goeroes traden bij bosjes op. In Monty Pythons film *Life of Brian* wordt heerlijk de draak gestoken met al die predikers die naast Jezus hun bizarre boodschappen verkondigen, maar in de kern heeft de film gelijk: het wemelde indertijd van heilige mannen. De reactie van de Romeinse overheid op Jezus van Nazareth dan ook routineus: daar heb je weer zo'n lastpak. "Wat is waarheid?" vraagt Pontius Pilatus verveeld als de man voor zijn rechterstoel beweert dat hij de echte waarheid vertegenwoordigt.

Ja, het is voor een historicus moeilijk het geloof der vaders te bewaren. Natuurwetenschappers lijken er in het algemeen minder moeite mee te hebben. Er zijn er nogal wat bèta's die een strikte scheiding maken tussen wetenschap en geloof. In hun eigen persoon maken ze de splitsing die sinds de middeleeuwen in het Westen gemeengoed is geworden. Anders dan in de islamitische wereld bleef de wetenschap bij ons niet ondergeschikt aan het geloof. Misschien danken wij de enorme technische vooruitgang van het Westen wel aan de scheiding van de twee waarheden.

Toch blijft die schizofrenie ook voor natuurwetenschappers moeilijk. Als je ziet hoe mooi de natuur in elkaar zit, moet je wel concluderen dat er geen toeval in het spel kan zijn, zeggen sommigen. Er zit een meesterplan achter, het zogeheten Intelligent Design. In de laatste tijd maakt dit nieuwe godsbewijs opgang. Het stapt luchtig over ontwerpfouten heen: heeft het meesterbrein zich vergist toen het de dinosaurus en zijn soortgenoten bedacht, die ten dode waren opgeschreven. En moeten we soms ook vol bewondering zijn voor de gave ziektes die van de tekentafel van de Slimme Ontwerper zijn gekomen?

De aanhangers van Intelligent Design wensen slechts het goede in de wereld zien. In feite lijden zij aan de gelovige neiging tot de altyddurende dankbaarheid. "God gaf, God nam, God zij geprezen," lees ik op een kindergraf op de begraafplaats aan de Nijmeegse Daalseweg. De tekst schokt mij diep. Hoe is deze onmenselijkheid mogelijk? Lijden doodgewoon te ontkennen en er zelfs dankbaar voor te zijn. Hier houdt het begrip dat ik als klassiek historicus voor het christendom kan opbrengen, op.

Sinds 1856

Atheïstisch-Humanistische Vereniging

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie de binnenkant van het voorblad)
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie de binnenkant van het voorblad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via de bekende adressen, of via info@devrijegedachte.nl.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

